

'ASS je 't mij vraagt...'

*'Luisteren naar de stem
die anders
niet gehoord wordt.'*

(Trahar, 2006)

Oplossingsgerichte gespreksvoering op een andere manier

Ingrid Mous
ingrid@verrASSend-perspectief.nl
studentnummer 2172606

Fontys OSO Msen autismespecialist
Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg
Lesplaats: Utrecht
Onderzoeksbegeleidster: I. van der Sommen, MA
Mei 2012

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Voorwoord/Samenvatting.....	3
Hoofdstuk 1: Inleiding	4
1.1 Handelingsverlegenheid	4
1.2 Aanleiding onderzoek.....	4
1.3 Onderzoeksvragen.....	5
Doel van het onderzoek (Harinck, 2007)	5
Doel in het onderzoek (Harinck, 2007).....	5
Deelvragen in het onderzoek	5
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	6
2.1 Inleiding	6
2.2 Oplossingsgerichte gespreksvoering	6
2.2.1 Positieve psychologie	6
2.2.2 De zevenstappendans.....	7
2.2.3 Leading from one step behind	7
2.3 Wat heeft een gespreksleider nodig voor positieve gespreksvoering	7
2.4 Gebruik van topics als middel bij gespreksvoering.	8
2.5 Keuze van de topics.	9
Hoofdstuk 3: Methodologie	10
3.1 Onderzoeksstrategie	10
3.2 Onderzoeksmethoden.....	10
3.3 Triangulatie.....	11
3.4 Onderzoeksgroep	11
3.5 Operationalisatie	11
3.6 Ethische aspecten	11
3.7 Betrouwbaarheid.....	12
3.8 Rol van de onderzoeker	12
Hoofdstuk 4: Resultaten	13
Hoofdstuk 5: Conclusie en aanbevelingen	23
Hoofdstuk 6: Reflectie	28
Literatuurlijst	30
Bijlage	33

Voorwoord/Samenvatting

De manier van gespreksvoering bij mensen met autisme is van groot belang voor het slagen van een gesprek. In dit onderzoek wordt onderzocht of gespreksvoering aan de hand van topics, welke qua inhoud deels zijn gerelateerd aan autisme, een meerwaarde heeft voor een gesprek. Het voeren van een gesprek aan de hand van deze 'Identifying topics for conversation' vraagt vele vaardigheden voor de gespreksleider. Hierbij valt onder andere te denken aan afstemming, verduidelijking, kwetsbare onderwerpen, verschil in beleving, verwerkingstijd en afronding van elke topic. In dit onderzoek richt ik mij op jongeren/volwassenen met autisme (ASS) met een normale intelligentie.

In de gesprekken met jongeren kwam ik erachter dat deze zich vooral richten op onderwerpen die raakvlakken hebben met hun sensorische waarneming en hun sociaal welbevinden. Terwijl volwassen vrouwen gericht waren op meerdere onderwerpen, leken deze veel behoefte te hebben te spreken over hun ervaringen met hulpverleners als ook over hun sensorische waarneming. In dit onderzoek ga ik in gesprek met vier jongeren en zes volwassenen. Ik laat ze hun verhaal, hun 'narratief', vertellen over : sensorische waarneming; beleving van autisme; ervaringen in de hulpverlening; denkstrategieën en sociaal welbevinden.

Wat ik door middel van deze gesprekken hoop te bereiken is dat de betrokkenen door hun verhaal te vertellen meer inzicht zullen krijgen in zichzelf. Doordat zij hardop uitspreken wat zij voelen en beleven, krijgen zij inzicht in hun gedachten en gevoel. Hierdoor ontwikkelen zij een eigen zelfbeeld als ook empowerment.

Gedurende het onderzoek kwam naar voren dat veel volwassenen tijdens hun hulpverleningsgeschiedenis vooral geconfronteerd zijn met hun 'gebreken'. De vrouwen uit de vrouwengroep gaven aan dat de gesprekken aan de hand van de 'ASS je 't mij vraagt...' topics hen inzicht gaven en gevoelens van steun boden, vanwege de herkenning van elkaars verhaal. Waardoor de waarde van de 'ASS je 't mij vraagt...' topics zichtbaar en voelbaar werd.

Ik wil graag mijn dank uitspreken aan diegene die mij hebben geholpen dit onderzoek mogelijk te maken: mijn dank gaat uit naar alle deelnemers van dit onderzoek, Ik heb mij laten verwonderen en veel mogen leren van jullie openheid, eerlijkheid en enthousiasme. Mijn begeleider Ilonka van der Sommen dank ik voor het gestelde vertrouwen en de kaders die ze mij steeds heeft gegeven. Karin Rövekamp Edens dank ik voor haar ondersteuning en meer dan actieve rol als critical friend.

Hoofdstuk 1: Inleiding

In dit hoofdstuk werk ik aan de handelingsverlegenheid en de aanleiding tot dit onderzoek. Vervolgens besteed ik aandacht aan de praktijkvraag en worden doelen uiteen gezet. De deelvragen hierbij zijn de rode draad van mijn onderzoek.

1.1 Handelingsverlegenheid

Mijn handelingsverlegenheid komt voort uit mijn nieuwsgierigheid naar de kracht van gespreksvoering. Ik vraag me hierbij af of ik, als professional, door middel van de ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ kaartjes, personen met ASS uit kan dagen meer van zichzelf te laten zien. Ik ben benieuwd of het voeren van een semigestructureerd gesprek kan bijdragen tot diepgang. Daarnaast ben ik nieuwsgierig of dit samen kan gaan met oplossingsgerichte gespreksvoering.

“Het mensbeeld achter het oplossingsgericht denken en werken gaat er vanuit dat alle mensen ten allen tijde krachtbronnen ter beschikking hebben, zij het dat die soms onder het stof van menselijke ellende verborgen zijn” (Cauffman, 2010, p.13).

Solution Focused Approach (SFA) Shazer, S. en Berg, I.K. (1980).

De bedoeling van de ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ topics is om meer bewustwording te creëren, waardoor persoonlijke competenties en kwaliteiten bevorderd kunnen worden. Werken aan persoonlijk empowerment.

Schrurs, J. (2010) schreef: ‘Door oplossingsgericht werken kunnen personen met ASS een bevrijding ervaren doordat de begeleider hun kijk en inzichten waardeert.’

1.2 Aanleiding onderzoek

Ik werk als leerkracht op een cluster IV school. Daarnaast ben ik vorig jaar samen met Karin, mijn studiegenoot, een eigen praktijk begonnen waar wij mensen met autisme coachen. In onze praktijk horen we veelal cliënten vertellen dat hulpverleners insteken in hetgeen niet goed gaat, de problematiek nemen als uitgangspunt. In mijn persoonlijke beleving weten mensen met ASS heel goed wat er niet goed gaat en hebben ze juist iemand nodig die hen kennis laat maken met hun eigen kracht.

Oplossingsgericht werken is meer dan een methodiek: het is, zo stelt Bliss (2008) een filosofie met waarden die het denken van de begeleider omvat en zijn relatie met de cliënten (Schrurs 2010, p.46).

Omdat dit in mijn beleving, gebaseerd op eigen ervaringen, lang niet altijd het geval is bij hulpverleners vroeg ik me af of het mogelijk zou zijn om oplossingsgerichte gesprekken te voeren aan de hand van topics.

Daarnaast merk ik in onze praktijk dat het voor vele mensen met ASS moeilijk is om een gesprek te starten.

Met deze twee punten in mijn achterhoofd heb ik ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ topics gemaakt. De topics zijn ontstaan vanuit meerdere bronnen: Het boek ‘Oplossingsgerichte vragen’ van Bannink (2009). Het rapport van de Gezondheidsraad (2009). Vragen die Cauffman (2010) stelt in zijn boek ‘Simpel’ als ook diverse punten die Schrurs (2010) in zijn boek ‘Psycho-educatie bij personen met Autisme Spectrum Stoornissen’ noemt.

In dit onderzoek wil ik jongeren met ASS in de leeftijd van 12 tot 18 jaar uitnodigen tot gesprekken aan de hand van ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ topics. Daarnaast wil ik graag, mede door inzetten van deze topics, met volwassenen met ASS in gesprek om te ontdekken of deze topics betekenisvol kunnen zijn als middel tot meer begrip.

Als begeleider hoop ik door deze gesprekken meer (in)zicht en duidelijkheid te verkrijgen op de vraag of deze kaartjes positief/negatief bijdragen tijdens gesprekken met mensen met autisme. Tevens ben ik nieuwsgierig of deze topics aan beide doelgroepen hetzelfde gevoel geven.

Daarnaast ben ik benieuwd naar mijn rol van 'gespreksleider' in dit geheel.

Door dit te onderzoeken kan ik mijzelf een mening vormen door de meningen, ervaringen en gevoelens van de deelnemers naast de mijne te zetten.

1.3 Onderzoeksvragen

Hieronder beschrijf ik wat ik tijdens dit onderzoek te weten wil komen.

Doel van het onderzoek (Harinck, 2007)

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen, of het inzetten van topics bij kan dragen tot een beter begrip van autisme bij de jongeren/volwassenen zelf. Kunnen de deelnemers aan dit onderzoek door middel van deze topics hun emoties, gevoel en ervaring van hun leven met autisme beter verwoorden? Geven deze topics steun in de gesprekken? Werken ze, vanwege het semigestructureerde karakter, helpend mee aan de communicatie?

Doel in het onderzoek (Harinck, 2007)

Mijn centrale onderzoeksvraag is: In hoeverre draagt het gebruik van de 'ASS je 't mij vraagt...' topics bij aan gesprekken met jongeren en volwassenen met autisme en een normale intelligentie?

Deelvragen in het onderzoek

Om een antwoord te geven op de onderzoeksvraag, zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- Welke vaardigheden heb ik, als professional, nodig om 'ASS je 't mij vraagt...' topics tijdens gesprekken met mensen met ASS in te kunnen zetten?
- Hoe ervaren jongeren/volwassenen met ASS het communiceren aan de hand van deze topics?
- Wat is het verschil bij individueel- of groepsgebruik van de topics?

Door tijdens de bijeenkomsten o.a. gebruik te maken van de zevenstappendans van Cauffman (2010), wil ik ontdekken of er een toegevoegde waarde is bij gebruik van deze topics. Door middel van het reflecteren op mijn gesprekken en het vragen om feedback wil ik inzicht krijgen in de aspecten die ik als gespreksleider nodig heb om deze gesprekken te voeren.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Jongeren en volwassenen met autisme en een normale begaafdheid

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geef ik het theoretisch kader weer waarbinnen mijn onderzoek plaatsvindt. Mijn theoretisch kader richt zich op de communicatie van jongeren en volwassenen met autisme.

Ik zal hier aandacht besteden aan de theorie die ik nodig acht om mijn onderzoek uit te voeren.

- Oplossingsgerichte gespreksvoering, rondom het centrale thema sociaal welbevinden, met jongeren/volwassenen met ASS. Hierbij wil ik dieper ingaan op oplossingsgerichte gespreksvoering en de zevenstappendans.
- Welke vaardigheden, middelen en attitude heeft een gespreksleider nodig om positieve gesprekken te kunnen voeren met personen met ASS? Waarbij **empowerment** een uitgangspunt is.
- De verantwoording van de 'ASS je 't mij vraagt...' topics als middel bij gespreksvoering. Waarbij het centrale thema sociaal welbevinden is.

2.2 Oplossingsgerichte gespreksvoering

In de jaren '80 werd in de Verenigde Staten (door o.a. De Shazer, 1988 en Berg, 1991) een manier van werken bedacht die keek naar oplossingen in plaats van naar problemen. De ommezwaai kwam tot stand door een bewustwording van eigen sterkten, kwaliteiten en competenties.

Mensen met autisme krijgen in hun leven vaak te horen wat wel of niet goed gaat, vaak horen ze hun beperkingen eerder dan hun krachten. Oplossingsgerichte gespreksvoering werkt positief en versterkend (**empowerment**) waardoor deze manier aansluit bij mensen met ASS. Vermeulen (2001) zegt dat praten tegen iemand niet hetzelfde is als praten met iemand.

Bij oplossingsgerichte gespreksvoering is er ruim aandacht voor de sterke kanten van de cliënt en zijn omgeving. Hierdoor ontstaat al in het begin van de gesprekken een positieve sfeer voor zowel de cliënt als de gespreksleider (Schrurs, 2010).

2.2.1 Positieve psychologie

"De pessimist ziet de moeilijkheid in elke mogelijkheid. De optimist ziet de mogelijkheid in elke moeilijkheid" Churchill (z.d).

In 2005 benoemde Seligman dat de bedoeling van positieve psychologie het zoeken is naar een betere balans in de aandacht voor de pieken en dalen van het menselijk bestaan (Bannink, 2009). Positieve psychologie hangt nauw samen met oplossingsgerichtheid. Er is veel onderzoek gedaan waaruit blijkt dat positieve psychologie mensen helpt meer te bereiken. Zo is aangetoond dat positieve emoties zorgen dat je jezelf meer open stelt, flexibeler denkt en betere sociale relaties opbouwt (Bannink, 2009, p. 91).

Tevens is bekend, zo vertellen Williams & DeSteno (2008) dat mensen die zich trots voelen, langer met een moeilijke taak zullen doorgaan dan mensen die zich niet trots voelen (Bannink, 2009). Lambert et al (1992) benoemt dat het goed is te vermelden dat een goede therapeutische relatie belangrijker is voor het therapieresultaat dan de methodiek die de therapeut hanteert (Bannink, 2009, p.112).

Seligman (1990) zegt dat het vooral de interpretatie van een gebeurtenis is, die zorgt voor positieve of negatieve verwachting bij kinderen of volwassenen. De Groot (2004) stelt dat door de juiste verhouding tussen negatieve en positieve bekrachtiging het zelfvertrouwen van de persoon zou toenemen. 5:1 is hierbij het meest effectief. Hiermee wordt bedoeld dat er vijf complimenten,

bevestigingen tegenover één blijk van afkeuring dienen te staan, zodat de balans goed blijft (Bannink, 2009, p155).

Positieve bekrachtiging helpt bij het oplossen van problemen maar ook bij het ontplooiën van iemands mogelijkheden, het bevorderen van welbevinden en onderhouden van aangename relaties. Wil bekrachtiging effectief zijn, dan moet deze bekrachtiging snel volgen op gedrag.

2.2.2 De zevenstappendans

“Elk compliment betaalt een dividend” (Cauffman, 2010, p.143).

De zevenstappendans is het ‘procesprotocol’ waarmee hulpverleners op een creatieve, flexibele manier met cliënten om kunnen gaan. Cauffman (2010), beschrijft deze manier als een dans, een tango. De zevenstappendans bestaat uit zeven basisstappen. Waarbij ‘contact leggen’ de eerste is. Na deze eerste stap kun je met de andere passen uit de dans eindeloos variëren.

Het is niet noodzakelijk dat alle stappen in elk gesprek gebruikt worden. De nadruk van deze zevenstappendans ligt op ‘samen’ waarbij de hulpverlening als ‘leading from one step behind’ aanwezig is.

De zevenstappendans stappen:

1. Contact leggen
2. Context verhelderen
3. Doelen stellen
4. Krachtbronnen aanboren
5. Complimenten geven
6. Differentiatie
7. Toekomst oriëntatie

2.2.3 Leading from one step behind

In 1994 kwamen Cantwell en Holmes met de metafoor ‘Leading from one step behind’ naar voren in een artikel dat zij schreven genaamd: ‘Social construction: A paradigm shift for system therapy and training’. In dit artikel beschrijven zij het ‘*reflecting process*’ van Tom Andersen. Andersen volgt de cliënt zorgvuldig, luisterend voordat hij een vraag stelt. Hij geeft aan dat een gedachteproces niet stopt wanneer iemand is uitgesproken, mensen denken nog even na over wat ze zelf hebben gezegd. Anderson geeft er de voorkeur aan om pas te reageren op wat een cliënt gezegd heeft, wanneer de cliënt helemaal is uitgesproken en tijd heeft gehad om zijn gedachten nadat hij is uitgesproken af te ronden (Andersen, 1992).

2.3 Wat heeft een gespreksleider nodig voor positieve gespreksvoering

“De professional zal er vanuit moeten gaan dat het accent van de communicatie ligt op de interactie en niet op de cultuur van autisme” (Schrurs, 2010, p.49).

De gespreksleider, de professional, moet beschikken over: gespreksvaardigheden, luistervaardigheden en vaardigheden om ondersteunende communicatie te gebruiken in een begeleidingsgesprek. Daarbij moet hij zich realiseren dat gesprekken te maken hebben met contact. Goede communicatie begint bij de attitude die men aanneemt (Delfos, 2000).

Manders (1996) geeft aan dat de begeleider als taak heeft om de persoon met ASS te helpen bij de afstemming en benoemt dat het gebruik van een agenda en een directieve, gestructureerde aanpak helpend is. De begeleider moet verduidelijken, activeren en ruimte maken zodat de persoon met ASS aan het woord komt. Tevens moet een begeleider een onderwerp expliciet afronden, door het letterlijk te benoemen, visueel zichtbaar te maken of door het gesprek te beëindigen. “Het zal gaan om beurtname en spreektijd, terwijl soms ook nog een gestoorde communicatie zal moeten worden hersteld” (Schrurs, 2010, p.50).

Het is van belang om concrete communicatie te hebben die gericht is op het hier en nu. Het tempo mag laag zijn waardoor de persoon met ASS kans krijgt de eigen gedachten te ordenen. Van Dalen (2002) zegt: “Personen met ASS zijn immers traag in het verwerken van verbale informatie” (Schrurs, 2010, p. 52).

Afstemming komt mede tot stand door het stellen van goede vragen. Daarbij is het volgens Bliss (2008) van belang dat de persoon met ASS steeds zelf kan bepalen en zelf keuzes maakt. “De samenwerking met de persoon met ASS en de begeleider gaat moeizamer als er minder regie bij de persoon zelf ligt.” Ook is het van belang volgens Bliss (2008) om het gesprek samen te vatten. “Nuancerende opmerkingen kunnen zo ingebracht worden door ze uit te spreken zodat het beeld van de persoon met ASS wordt gewijzigd” (Schrurs, 2010, pp. 54-56).

In een goed gesprek is de houding van de gespreksleider van groot belang. Deze moet rustig zijn en relaxed. De begeleider moet vrij zijn van beslommingen die ervoor kunnen zorgen dat deze misschien niet alert en attent aan het gesprek kan deelnemen. Deze kunnen onbedoeld leiden tot verwarring of het geven van informatie die op sensatie niveau door personen met ASS worden waargenomen. Hierdoor kunnen op detail niveau problemen ontstaan (Schrurs, 2010).

2.4 Gebruik van topics als middel bij gespreksvoering.

Uit onderzoeken blijkt dat personen met ASS vaak wel willen socialiseren en vriendschappen willen ontwikkelen (Frith, 2006), maar dat hun onhandige pogingen juist tot gevolg hebben dat ze geweigerd, geridiculiseerd of uitgesloten worden. Toch hebben ze het verlangen te zijn zoals anderen, zonder de juiste vaardigheden te hebben. Dit betekent dus dat we vooral interventies moeten inzetten die helpen om de persoon met ASS te begrijpen, te accepteren en leren waarderen van zichzelf. (Schrurs, 2010, p.29)

Mesibov (2004, p.79) schrijft in zijn boek: “The TEACCH approach to autism spectrum disorders” over ‘**Identifying topics for conversation**’ bij verbale individuen met ASS. Hierbij legt hij uit dat veel mensen met autisme moeite hebben om taal te gebruiken als instrument bij hun sociale behoeften en in hun interactie met anderen. Hij vertelt verder dat veel personen met ASS moeite hebben om een conversatie gaande te houden of zelf een onderwerp van gesprek te bedenken.

Door gebruik te maken van ‘Identifying topics for conversation’, welke aansluiten op de belevingswereld van de persoon met ASS, dienen deze topics als houvast. Tevens dienen deze topics als focus om bij het onderwerp te blijven, waardoor voorkomen wordt dat personen met ASS enkel over hun eigen onderwerp praten. Op deze manier wordt geleerd om gericht te leren converseren. De ‘Identifying topics for conversation’ dienen niet als verplichting om het gesprek een bepaalde kant op te sturen maar als houvast voor de persoon met ASS, waarbij de persoon zelf bepaald welke topic gekozen wordt. Hierdoor is de persoon met ASS degene die de gespreksrichting bepaald en niet de gespreksleider.

Door de persoon met ASS zelf een aantal topics te laten kiezen kan deze persoon zijn eigen verhaal vertellen. Deze manier van gespreksvoering is een beproefd middel om een stem te geven aan hen die anders niet gehoord worden (Trahar (ed)., 2006, Solinger et al, 2008). De topics kaderen, door de vraag die erop staat het gespreksonderwerp af. Hierdoor ervaart de persoon met autisme dat het

keuzes heeft binnen dit semigestructureerd interview. De vrije structuur van dit soort gesprekken stelt de betrokkene in de gelegenheid om een eigen opbouw in te brengen en causale verbanden te leggen. Vaak helpt een dergelijke gespreksvorm om achter de grijstinten van een onderwerp te komen omdat er ruimte is voor de nuance (Trahar, 2006). Doordat de betrokkenen, binnen de gestelde kaders van de topics, zelf invulling kunnen geven aan dit onderwerp zijn zij de eigenaar van het verhaal. Atkinson et al. (2000) noemt dit het '*ownership of the stories*'. Andrews (2004) wijst op de meerwaarde voor beide partijen. Zowel het vertellen van de verhalen als het luisteren naar deze verhalen is waardevol. Op deze manier levert een gesprek, waarbij narratieven als middel zijn ingezet, niet alleen kennis op voor de persoon met autisme die zijn verhaal doet als ook voor de anderen die bij dit gesprek betrokken zijn (Van der Sommen, 2011).

Schrurs (2010) benoemt dat een nadeel kan zijn, dat de onderzoeker teveel informatie krijgt. Hij benoemt daarnaast meerdere voordelen:

- De persoon met autisme komt direct aan het woord met minimale interventie van de onderzoeker;
- het kan een krachtige basis vormen voor actieve deelname;
- het is een goed middel om ervaringen te delen;
- emancipatie door empowerment.

2.5 Keuze van de topics.

De topics hebben als doel om de persoonlijke beleving van autisme bespreekbaar te maken. Ze zijn mede ontstaan door het bestuderen van de levensdomeinen die in het rapport van de Gezondheidsraad (2009) naar voren komen.

Hiernaast heb ik gebruik gemaakt van de theorie over de 'Identifying topics for conversation' (Mesibov et al. 2004).

Tevens heb ik gebruik gemaakt van mijn reeds opgedane kennis over autisme, welke ik verkreeg tijdens de studie tot Msen Autismespecialist (Fontys Hogeschool, 2010-2012).

Inhoudelijk hebben de topics raakvlakken met één of meerdere onderwerpen: sociaal welbevinden, beleving van het eigen autisme, sensorische waarneming, denkstrategieën en/of hulpverlening.

Hoofdstuk 3: Methodologie

In dit hoofdstuk beschrijf ik de methodiek die ik gebruikt heb om dit onderzoek te kunnen uitvoeren.

3.1 Onderzoeksstrategie

Om dit onderzoek uit te voeren heb ik gekozen voor een kwalitatief veld experiment zoals gedefinieerd door Verhoeven (2008).

Een kwalitatief veld experiment wordt in het 'veld' uitgevoerd waarbij de onderzoeker geïnteresseerd is in de betekenis die de onderzochte personen aan een situatie geven. Zo worden 'onderzoekseenheden' in de omgeving als geheel onderzocht. Dit maakt een kwalitatief veld experiment tot een holistisch onderzoek.

Het belangrijkste aspect van kwalitatief onderzoek is dat waarde wordt gehecht aan de betekenis die de deelnemers aan de te bespreken topics geven. Luisteren hiernaar is van groot belang (Wester, 1991).

Een kwalitatief onderzoek is gericht op het proces en biedt de gelegenheid de diepte in te gaan. Het biedt mij als onderzoeker de mogelijkheid om de beleving en de betekenisverlening van de betrokkenen met autisme ten aanzien van het centrale thema in kaart te brengen. De term kwalitatief onderzoek is hier als uitgangspunt genomen waarbij is ingezet op de in hoofdstuk 2 genoemde domeinen en topics.

3.2 Onderzoeksmethoden

"...Narrative interviewing is a qualitative research method used to stimulate interviewees or study participants to express their experiences and views of the topic being studied through telling stories or narratives. A narrative interview takes the form of a conversation and participants relate their experiences, bringing in whatever they consider to be relevant..." (Ten Holter, 2001, p.77).

Het proces van dit onderzoek is deels gestuurd door de topics die ingezet worden. Deze topics komen voort uit het theoretisch kader en dienen mede door hun vorm als leidraad in de gesprekken met de deelnemende personen met autisme. Dit maakt dat het onderzoeksmiddel een semigestructureerd interview zal zijn. Tijdens dit semigestructureerd interview worden de 'Identifying topics for conversation' als hulpmiddel ingezet. Hiervoor is gekozen om mensen met autisme houvast te bieden tijdens deze interviews. Op deze manier kunnen zij zelf het onderwerp kiezen uit alle aanwezige topics.

De topics zijn op autisme gericht. Ze zijn gebaseerd op: de levensdomeinen die gesteld worden in het rapport van de Gezondheidsraad (2009); de opgedane theoretische kennis uit de Msen autismespecialist en zijn afgeleide gebieden van de topics die Mesibov (2004) stelt.

De topics zijn onder te verdelen in de volgende gebieden:

- Sociaal welbevinden
- Beleving van eigen autisme
- Sensorische waarneming
- Denkstrategieën
- Hulpverlening

Alle deelnemers hebben vooraf de tijd om enkele topics uit te kiezen die zij boeiend vinden om over te spreken. De uitgezochte topics worden visueel gemaakt op een 'flap' voor de hele groep (zie: Identifying topics for conversation, Mesibov et al. 2004).

3.3 Triangulatie

Triangulatie zorgt ervoor dat je een onderzoeksvraag van verschillende kanten kunt belichten en het verhoogt de kwaliteit van de onderzoeksresultaten (Verhoeven, 2008).

Gebruikte bronnen in dit onderzoek zijn:

- Jongeren en volwassenen met autisme;
- persoonlijk observatie en observatie van collega;
- geluidsopnames;
- literatuurstudie;
- ervaring van mijn collega die de topics ook gebruikt.

3.4 Onderzoeksgroep

- ❖ De jongeren in dit onderzoek zijn tussen de 12 en 18 jaar en hebben allen een ASS diagnose, tevens hebben zij een normale begaafdheid. Deze jongeren hebben op een vooraf vastgesteld moment van een actie-doe-dag, welke wij vanuit onze praktijk organiseren, met elkaar een gesprek over de topics.
- ❖ De volwassenen in dit onderzoek zijn allen ouder dan 25 jaar en hebben naast hun diagnose binnen het autistisch spectrum een normale begaafdheid. Zij voeren de gesprekken op individuele basis op een vooraf afgestemd moment.
- ❖ In een kleine groep van 3 vrouwen met autisme met normale begaafdheid, zijn de topics ingezet als middel om samen over autisme in gesprek te gaan.

3.5 Operationalisatie

Hoe is het onderzoek uitgevoerd en op welke manier worden de gegevens verkregen?

Tijdens mijn onderzoek zijn de 'ASS je 't mij vraagt...' topics ingezet in groepsverband als ook individueel. De groep van dit onderzoek bestaat uit 4 jongeren/ jongvolwassenen. Daarnaast zijn er gesprekken geweest met drie volwassen op individuele basis en zijn er gesprekken geweest met drie vrouwen met autisme in groepsverband.

De onderzoekstechnieken (Verhoeven, 2008, p. 121) die gebruikt worden zijn:

- Aantekeningen
- Geluidsopnames
- Flappen
- Overleg 2^e onderzoeker

De verwerking van de data zal in schema's worden weergegeven. Waarbij de 'Identifying topics for conversation' (Mesibov et al. 2004) zullen zijn:

- Sociaal welbevinden
- Beleving van eigen autisme
- Sensorische waarneming
- Denkstrategieën
- Hulpverlening

3.6 Ethische aspecten

De deelnemers werken geheel op vrijwillige basis aan dit onderzoek mee. Daarnaast is er gedurende elk gesprek de ruimte, voor alle betrokkenen, het gesprek te stoppen of een time out te nemen. Dit is mogelijk door de 'Ik pASS' kaart welke zonder toelichting, op elk moment, gebruikt kan worden.

Deze mogelijk heb ik ingebouwd omdat ik als gespreksleider nooit kan inschatten hoe een deelnemer de inhoud van de topic ervaart. Hierbij denk ik aan Peters (1995) die benoemd dat het zichtbare gedrag slechts het topje is van de ijsberg. Daarnaast blijft er veel voor de buitenwereld onzichtbaar omdat dit zich onder de ijsberg bevindt (module 1, Introductie en Beeldvorming, 2010). Onder de ijsberg liggen in mijn beleving bij elk mens zijn of haar persoonlijke gevoelens en ervaringen, waarover ik niet kan én niet wil oordelen.

3.7 Betrouwbaarheid

Ik ben me ervan bewust dat ik als onderzoeker en bedenker van de *‘ASS je ‘t mij vraagt...’* topics niet geheel waarde vrij kan zijn. Daarnaast ben ik me bewust dat ik alert moet zijn op de valkuil die interpretatie heet. Dit onderzoek bevat persoonlijke verhalen, welke door de deelnemers op een bepaalde plaats en in een bepaalde periode van hun leven vertelt worden. Hierdoor ontstaat subjectieve data. Omdat er met narratieven gewerkt wordt spelen juist persoonlijke ervaringen en verwerkingsprocessen een belangrijke rol. De betekenisverlening is persoonlijk. “De deelnemers kiezen niet van te voren hun antwoorden uit, maar vertellen hun verhaal vanuit hun eigen referentiekaders, vanuit hun eigen beleavingswereld. Zo ontstaat het beeld van de werkelijkheid dat door de onderzochten zelf wordt aangereikt. Deze stroming wordt ook wel *‘symbolisch interactionisme’* genoemd” (Verhoeven, 2008, p. 252).

3.8 Rol van de onderzoeker

Tijdens het semigestructureerd interview is het mijn taak om alle deelnemers ruimte te geven waarin ze hun verhaal kunnen vertellen. Het is mijn taak om de grote lijn te bewaken en afdwalen te voorkomen. Dit kan ik doen door te verwijzen naar de *‘Identifying topics for conversation’* of naar de *‘flap’* als ook door het stellen van een vraag of het maken van een opmerking (Mesibov et al. 2004). Daarnaast is het van belang dat ik als onderzoeker een relaxte houding aanneem om problemen op detailniveau te voorkomen (Schrurs, 2010). Tevens benoemd Manders (1996) het de rol van mij als onderzoeker/gespreksleider om te verduidelijken waar nodig, af te stemmen en het gesprek duidelijk te beëindigen (Schrurs, 2010, p.50).

Hiernaast is het voor mij van belang om kritisch naar mijn eigen handelen te kijken. Ik zal mijzelf moeten aanleren om vanuit de *‘Leading from one step behind’* gedachten, meer achterover te zitten om de deelnemers tijd te geven om ook hun gedachten af te ronden (Cantwell en Holmes, 1994).

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk beschrijf ik de verkregen data.

Data verkregen tijdens groepsgesprekken > vrouwen met autisme ♀

Leeftijd: 40+

Vrouwen/groep Topics	♀ 1	♀ 2	♀ 3
Sociaal welbevinden	Ik ben meer aan het overleven dan aan het leven. Soms vraag ik me af of het leven wel op deze manier geleefd moet worden. Waarom gaat het anderen wel makkelijk af en waarom kost het mij zoveel moeite? Mijn sociale leven speelt zich vooral thuis af. Ik ben al blij als ik bij de schoolvoorstelling van mijn kind kan zijn en hier een 'normale' moeder kan zijn. Daarna ben ik twee dagen bekaf. Vrienden heb ik wel maar ik zie ze niet vaak. Wel is het zo dat we van elkaar weten dat we er voor elkaar zijn als dit nodig is.	Ik red het wel maar kan niet werken, dan ben ik te uitgeput. Ik heb jaren geleden al begrepen dat ik blijkbaar niet geschikt ben om beide te doen. Helaas hangt het maken van vrienden vaak wel af van je werk, en dat heb ik niet dus hoe kom ik dan aan échte vrienden?	Ik werk een paar dagen per week en doe hiervoor ook veel thuis. Dat weet mijn baas niet, maar anders krijg ik nooit iets af. Ik loop al jaren op mijn tandvlees. Om de haverklap ben ik ziek dan trek ik het leven echt niet meer. Ik denk steeds dat ik de enige ben die dit heeft en het doet me zo goed om van jullie ook te horen dat je hiermee aan het stoeien bent. Ik heb een paar vrienden en ik zie ze niet zo vaak. Wel probeer ik ze elke maand te zien, dat moet ik dan wel goed plannen. Ik kan niet ineens ergens op bezoek gaan dat moet ik écht regelen.
Beleving van eigen autisme	Ik heb een lichte vorm van autisme, volgens de dokter, maar ik heb er wel zwaar last van. Soms heb ik het idee een survival of the fittest te doen. Dan voel ik me zo alleen en zo machteloos ten opzichte van mijn eigen lijf! Mijn hoofd wil wel van alles maar mijn lijf, dat stomme autisme, zorgt steeds dat ik het niet kan zoals ik het zou willen. Ik heb jaren lang mijn best gedaan voor de buitenwereld maar ik red dat gewoon niet meer. Nu moet ik voor mezelf kiezen en ik merk dat ik dan wel meer energie overhoud, al gaat het om kleine beetjes verschil.	Ik ben zoals ik ben maar het lukt me niet om vrienden te maken. Ik ga wel veel naar bijeenkomsten voor mensen met ASS, praatgroepen enzo, maar het lijkt wel alsof anderen hun leven beter op de rit hebben dan ik. Óf ze hebben een verstandelijke handicap. Juist hier vind ik het fijn om andere vrouwen te horen met hun verhaal. Die ook een goed stel hersens hebben.	Ik weet niet zo goed hoe ik mijn autisme moet omschrijven, ik weet niet wanneer ik last heb van mijn autisme of last heb van mijn eigen persoonlijkheid. Misschien wil ik wel teveel, net zoals ik vrouw 1 hoor zeggen, ik wil meer dan dat ik kan. Accepteren is wel een heel moeilijk proces. Kleine stapjes moet ik maar zien als waardevol hierin.

Sensorische waarneming	Ik heb het idee dat ik ook steeds meer last krijg van mijn prikkelverwerking, vroeger kon ik veel meer aan. Nu ben ik al enorm moe na een avondje koffiedrinken bij de burens maar dat was vroeger wel anders.	Ik merk dat ik veel last heb van geluiden en lichten. Ik heb het idee dat dit met de jaren erger wordt.	Ik heb last van alles om me heen, de kleur van kleding, geuren van mensen, lichten, harde geluiden, toeterende auto's, telefoons die rinkelen. Pratende mensen. Ga zo maar door... Die geluiden slurpen me helemaal leeg.
Denkstrategieën	Ik denk dat dit soort leven gewoon bij mij hoort en ik dit maar moet accepteren dat ik niets kan maar ik wordt er wel soms heel erg verdrietig van. Aan de andere kant kan ik ook wel erg genieten van kleine dingen die ik veel NT-ers als gewoon zie accepteren.	Ik ben blij dat ik geen kinderen heb, ik zou er simpel geen energie voor hebben. Ik moet goed plannen, maar alleen het denkwerk hiervoor is al een aanslag op mijn energie.	Ik overleef en eigenlijk heb ik de ene dag geen idee hoe ik de volgende dag moet doorkomen. Ik probeer bij de dag te leven. Er het beste van te maken, hoe moeilijk ook.
Hulpverlening	Ik heb nu sinds een jaar een diagnose. Eigenlijk heb ik hem zelf gehaald. Voor mij was het al langer duidelijk, ook omdat mijn kind ook autisme heeft. Het heeft even geduurd want in het Noorden van het land zitten blijkbaar geen specialisten in ASS bij volwassenen. Wat mij sowieso opvalt is dat de hulpverlening alleen gericht is op wat ik niet kan of de aandacht gaat naar wat er aan de buitenkant aan mij te zien is. Maar mijn autisme zit vooral van binnen. Het lijkt wel alsof de HV niet weet welke vragen ze moeten stellen.	Ik heb al honderden diagnoses gehad maar iets meer dan een jaar geleden hoorde ik dat het Asperger heet. Mijn HV wilde eigenlijk niet zien dat ik een probleem had, die gaf me meer het idee dat ik me aanstelde en beter mijn best moet doen. Maar ik kan echt niet nóg meer mijn best doen. Ik denk dat de HV vooral moeite heeft om ASS te begrijpen omdat er veel niet te zien is aan mij (of jullie).	Ik weet nu sinds een jaar of 3 dat ik autisme heb, pas rond mijn 50 ^{ste} was er een Arts die dit wel zag. Ik heb wel zelf aan moeten sturen om de arts ook te laten kijken naar autisme bij mij. Ik zou willen dat ik bij mijn reguliere HV met deze kaartjes in gesprek kon.

Aanvullende data (opmerkingen/ uitspraken van deelnemers over de 'ASS je 't mij vraagt...' topics) Vrouwen (groep):

- ▣ 'Grappig dat we door zulke eenvoudige kaartjes elkaar zoveel meer vertellen dan zonder. Ik heb in deze gesprekken al meer met jullie gedeeld dat het afgelopen jaar met mijn eigen HV.'
- ▣ 'Toen die kaartjes op tafel kwamen was ik was sceptisch, maar de vragen zijn zo toegankelijk dat het ook wel houvast geeft.'
- ▣ 'Fijn dat ik ook mag pASSen als ik niet over dit onderwerp mee wil praten.'
- ▣ 'Volgens mij zit de kracht van de kaartjes erin dat je zelf mag bepalen waar je over wilt praten.'
- ▣ 'Ik vind het wel een fijne manier om een paar keer te doen, al weet ik niet of ik altijd op deze manier een gesprek zou willen voeren.'

- 'Ik zit hier met zo'n kaartje in mijn hand en krijg door het gesprek wat we hebben zo'n prettig gevoel. Ik denk dat dit komt omdat ik hoor en merk dat ik niet de enige ben die zich zo voelt als ik doe.'
- 'Wat ik wel lastig vind is dat anderen al eerder een kaartje hebben gekozen, ik merk dat ik het moeilijk vind om een 'goede' te kiezen.'

Topics en vrouwengroep: Bijkomende losse observaties en bevindingen

Hier benoem ik mijn eigen observaties tijdens het gebruik van de topics.

Topics vrouwen groep:

- Tijdens deze gesprekken was het een bijzondere ervaring te zien hoe gretig de topics gebruikt werden (Trahar, 2006).
- Vrouwen met ASS kozen vooral topics gericht op het hun sociaal welbevinden, waarbij regelmatig het woord 'overleven' genoemd werd. Tevens ging veel aandacht naar topics over de beleving van hun eigen autisme en de zoektocht die dit met zich mee heeft gebracht. Hiernaast was er veel herkenning rondom de sensorische waarneming bij elkaar.
- De gesprekken aan de hand van de topics gaven een gevoel van bevrijding en herkenning (De Shazer, 1988 en Seligman, 2005).
- Minst gekozen topics waren de topics rondom denkstrategie.
- Topics over hulpverlening maakten emoties los.
- Doordat alle vrouwen bij elke topic hun stem konden laten horen, werd elke topic vanuit meerdere perspectieven beschouwd (Bogdashina, 2003). Dit bleek een goede manier om ervaringen te delen met elkaar.
- Bij mijzelf viel op dat ik kon wachten en kon volgen omdat ik mijzelf de methodiek van 'Leading from one step behind' (Cantwell en Holmes, 1994) eigen had gemaakt.

Data verkregen tijdens groepsgesprekken > jongeren met autisme ♂

Leeftijd:12-18 jaar

Jongeren/ groep	N ♂	D♂	R ♂	H ♂
Topics				
Sociaal welbevinden	Bij een goed cijfer voel ik me beter. Ik wil lego ontwerper worden. Online heb ik meer vrienden dan in de buurt waar ik woon. Buiten durf ik niet echt te spelen, ik ben bang van het geschreeuw en gevloek van andere kinderen.	Ik wil later kok worden in mijn motel, aan de snelweg vlakbij België. Er kunnen max. 20 mensen eten en ik heb 5 kamers, plus een bruidssuite. Omdat ik aan de snelweg zit zullen mensen nooit langer dan 2 nachten blijven. Ik voel me vaak alleen maar online ben ik dat nooit.	Ik vind het wel fijn om dingen met anderen te doen, dan ben ik niet zo alleen. Dan voelt het alsof ik vrienden heb. De vrienden die ik heb ken ik alleen van internet. Het is moeilijk om contact te maken, ik weet niet wat ik zeggen moet.	Als ik rijk ben dan voel ik me goed. Dan ben ik de baas van anderen. Dat is fijn. Ik voel me wel vaak alleen maar achter de computer valt dat niet op.
Beleving van eigen autisme	Het maakt mij niet zoveel uit dat ik autisme heb, ik weet nu waarom ik anders ben. Maar ik zit op een speciale school en bij ons thuis is iedereen autistisch dus valt het niet zo op.	Ik baal wel van mijn autisme, dat ik snel boos ben en nergens alleen heen kan. Ik kan veel minder dan jongeren zonder autisme.	Ik vind het naar om autisme te hebben. Ik kan hierdoor geen vrienden krijgen en word altijd gepest.	Ik weet niet zo goed wat autisme met me doet. Ik vind het wel prima zo. Als de computer het doet vermaak ik me wel. Van mijn moeder moet ik met andere kinderen spelen zoals hier.
Sensorische waarneming	Ik voel me pas echt goed als ik in de rust ben. Hier zijn altijd zoveel mensen en auto's. Als ik op het water ben of alleen dan voel ik me rustig en blij. Van veel geluiden word ik gek in mijn hoofd. Als ik alleen ben kan ik zelf bepalen wat ik voor prikkels wil hebben.	Ik voel me het fijnste als ik alleen ben en als het rustig is. Meestal is dat achter de computer. Ik vind het vervelend als mensen me aanraken. Behalve als ik ze heel goed ken. Ik haat winkelen!	Ik voel me fijn tussen de vliegtuigen, de geur en de vorm maakt me rustig. Dan ben ik echt gelukkig. Soms wil ik drukte om me heen, dan val ik niet zo op. Soms wil ik stilte. Winkelen vind ik wel fijn.	Ik heb niet zo snel ergens last van. Ik vind het allemaal wel best zoals het gaat. Ik wil gewoon graag alleen zijn mét mijn computer. Ik haat winkelen.
Denk-strategieën		Ik wil graag sterker zijn dan anderen.		Ik wil later rijk zijn, omdat ik dan de baas ben van anderen. Ik hoef dan niet meer te verliezen en nooit meer te werken.
Hulpverlening	Ik heb niet zo snel hulp nodig. Ik weet ook niet zo goed wanneer je hulp kunt vragen en hoe dat dan moet.	Voel me eigenlijk niet gesteund door de anderen. Moet het zelf oplossen, iedereen zegt dat ze helpen maar er gebeurt uiteindelijk niets.	Ik heb eigenlijk nooit problemen, dus ik hoef ook niet geholpen te worden.	Meestal helpen mensen je niet echt en moet je het toch zelf uitzoeken.

Aanvullende data (opmerkingen/ uitspraken van deelnemers over de 'ASS je 't mij vraagt...' topics)

Jongeren (groep):

- 'Wat ik grappig vind is dat ik door die kaartjes ook eens hoor wat jij later wilt worden. Daar hebben we het anders nooit over.'
- 'Ik vind die kaartjes saai. Ik moet veel te lang wachten voor ik kan vertellen wat ik op mijn kaartje heb.'
- 'Gaan we dit elke keer doen? Ik vind het wel leuk, anders hebben we het nooit over die dingen.'
- 'Wat haal jij uit die kaartjes dan? We zijn toch alleen maar aan het kletsen over die vraag?'
- 'Leuk, gaan we weer kaartjes doen? Mag ik als eerste?'
- 'Nee hé. Niet weer die kaartjes, dan moet ik weer nadenken.'
- 'Fijn dat de kaartjes niet glinsteren, daar kan ik namelijk helemaal niet tegen.'

Topics en jongeren: Bijkomende losse observaties en bevindingen

Hier benoem ik mijn eigen observaties tijdens het gebruik van de topics.

- De jongeren kozen vooral topics over sociaal welbevinden en sensorische waarneming.
- De jongeren gaven regelmatig aan de vragen van andere categorieën niet te begrijpen of er geen raakvlak mee te hebben.
- Door de keuze van de topics bleven de gesprekken vaker aan de oppervlakte. Het was eerder uitzondering als een gesprek de diepte in ging. Wel gaven de jongeren aan de interactie bij elkaars verhaal prettig te vinden.
- Bij mijzelf viel op dat ik bij de jongeren het gevoel had hard te moeten werken. Dit kwam waarschijnlijk doordat de methodiek in de context nog niet geheel duidelijk was. Wel voelde het elke bijeenkomst iets gemakkelijker.

Data verkregen tijdens individuele gesprekken > volwassenen met autisme

Leeftijd: 18+

Volwassenen/ individueel Topics	A ♀ 19	L ♂ 37	I ♀ 32
Sociaal welbevinden	Ik zou wel vrienden en vriendinnen willen maar het is zo ingewikkeld allemaal. Ik weet helemaal niet of ik wel een geschikte partner kan zijn voor iemand. Het hele sociale gebeuren vind ik moeilijk te begrijpen, ik ga het liever uit de weg.	Ik heb er moeite mee als mensen té dichtbij komen. Wel vind ik het fijn om mensen om me heen te hebben, het liefste op het water. Zonder al teveel contact en social-talk. Gewoon samen hetzelfde doen vind ik het fijnste wat er is. Wel samen maar toch alleen.	Ik voel me het fijnste als ik alleen ben. In een groep voel ik me al snel anders. Het is net alsof ik onzichtbaar ben voor anderen. Het feit dat ik als kind zoveel ben gepest voelt toch nog steeds als kwetsbaar stuk alsof ik dat nooit kwijt zal raken. Vrienden heb ik wel maar het onderhouden is soms wel lastig.
Beleving van eigen autisme	Ik weet niet goed wat ik ervan moet vinden dat ik autisme heb. Ik vertel het in elk geval aan niemand. Maar het is wel lastig dat ik er steeds ruzie door krijg, omdat anderen mij niet begrijpen. Dat ligt niet aan mij, dat komt door de ander.	Ik heb nergens last van, anderen hebben meer last van mij dan ik van hen. Ik vind het goed zoals iedereen is. Dat zouden de anderen ook zo moeten voelen.	Dat ik autisme heb vind ik niet zo erg, maar dat ik het niet uit kan leggen wat mij nou anders maakt dan een ander, dat is zo lastig. Het is wel lastig om te weten wanneer ik nu last heb van mijn autisme en wanneer ik last heb van mezelf.
Sensorische waarneming	Het is hier veel te druk, ik kan in de Randstad niet leven. Zodra ik kan zal ik verhuizen naar Groningen of Zeeland, dat maakt niet uit. Als er maar minder mensen om me heen zijn. Ik heb rust nodig en stilte.	Echt hinder heb ik van schreeuwende mensen en de geur van rook. Ook ervaar ik het als hinderlijk als mensen te dichtbij komen staan of té amicaal zijn en me ineens aanraken.	Voor wat betreft mijn autisme heb ik het meeste last van de prikkels om me heen. Geluid, licht, toeterende auto's, geuren etc. Ik hou écht van de stilte en de ruime natuur, dan voel ik me goed. Of in de buurt van water.
Denkstrategieën	Ik moet proberen niet zo op te vallen dan hoor ik er wel bij. Ik moet proberen meer mijn best te doen te zijn zoals de anderen vrouwen om me heen.	Als ik een goed gesprek heb en de zon schijnt schaal ik mijn gevoel op een 5. Als ik het druk heb op mijn werk is het snel een 10. Ik begrijp niet veel van de sociale regels, ik probeer hetzelfde te zijn als anderen maar toch schijnt het niet zo te horen. Geen idee wat ik fout doe, ik ben echt enorm eerlijk.	Ik kom er steeds meer achter dat ik allerlei angsten heb die eigenlijk niet 'gewoon' zijn. Ik leer nu dat dit mijn autistisch denken is. Ook door te kijken naar anderen leer ik/afkijken. Ik kom er steeds meer achter dat ik niet moet willen wat anderen doen, ik zal dat nooit redden met mijn energie.
Hulpverlening	Wat ik vooral naar vind aan de hulpverlening is dat ze alleen maar hameren op wat ik niet kan. Daar word ik nog onzekerder van dan ik al ben. Ik WIL helemaal niemand aankijken!	Tot nu toe heb ik meer aan dit soort gesprekken dan aan de échte hulpverlening. Het lijkt wel alsof die je probleem groter willen maken i.p.v. kleiner.	De hulpverlening tot nu toe dacht vooral in hokjes. Ik moest eerst gehuild hebben voordat ik geaccepteerd kon hebben dat ik autisme heb. Maar ik heb niet gehuild omdat het fijn was om eindelijk te horen waar ik mijn levenlang al last van heb. Het lijkt wel of de hulpverlening en ik een andere taal spreken.

Aanvullende data (opmerkingen/ uitspraken van deelnemers over de 'ASS je 't mij vraagt...' topics)

Volwassenen (individueel):

- 'Mag ik beslissen waar we het over gaan hebben vandaag? Leuk, dat heb ik bij mijn andere begeleider niet.'
- 'Hebben we geen tijd om nog een kaartje te doen? Jammer!'
- 'Ik wil niet uitkiezen, mag ik gewoon 'ad random' kaartjes trekken?'
- 'Volgens mij vertel ik veel meer dan er gevraagd wordt of niet dan?'

Topics individuele volwassenen: Bijkomende losse observaties en bevindingen

Hier benoem ik mijn eigen observaties tijdens het gebruik van de topics.

- Kiezen van een topic gaat ging vooral ad. random.
- Bij veel topics wordt een reactie gegeven als: 'leuke vraag' of 'oei die is lastig'. Slechts 1x van de in totaal bijna 30 besproken topics heeft een deelnemer een topic gepASSed.
- Vooral de topics rondom hulpverlening, sensorische waarneming en beleving van eigen autisme gaven een hoop gespreksstof.
- Bij mijzelf viel op dat ik mijzelf op mijn gemak voelde, het luisteren naar het verhaal van de deelnemer en het vragen om verduidelijking voelde als een vanzelfsprekendheid waar ik geen moeite voor hoefde te doen. Ik vond het prettig dat het 1:1 gesprek, door korte vragen te stellen, eenvoudig de diepte in ging. Het richten op het gesprek was eenvoudig omdat er geen anders 'beslommeringen' speelden (Schrurs, 2010).

4.2 Overeenkomsten en verschillen.

Data overeenkomsten/verschillen groeps gesprekken > vrouwen met autisme

Leeftijd: 40+

Topics	Vrouwengroep	
	Overeenkomsten	Verschillen
Sociaal welbevinden	2/3 is vooral aan het overleven i.p.v. het leven te leven Op tandvles lopen/vaak ziek zijn Weinig energie hebben Beperkte energie voor vriendschappen Het moeten moeten overheerst Plannen van een sociaal leven is noodzakelijk	1/3 werkt maar is daarin ook meer aan het overleven
Beleving van eigen autisme	Autisme voelt als een beperking Meer willen dan kunnen Vooral je best doen voor de buitenwereld Acceptatie is makkelijker tussen mensen die zich hetzelfde voelen (ook qua intelligentie)	1/3 acceptatie is een langdurig proces welke in kleine stapjes genomen moet worden
Sensorische waarneming	Prikkel verwerkingsproblematiek neemt toe naar mate men ouder wordt. Waarbij er steeds meer gevoeligheden bij lijken te komen. Prikkel lijken steeds intenser te worden, en zich ook uit te breiden	
Denkstrategieën	Plannen moeten leren om beter in energie te komen	Proberen te genieten van kleine dingen Vooral overleven
Hulpverlening	Maximaal 3 jaar geleden de diagnose gekregen. Alle kregen na lange hulpverleningstrajecten hun diagnose. Veelal een andere diagnoses voor de diagnose ASS gehad. Diagnose vooral gekregen door eigen inzet. Hulpverlening lijkt gericht op de gebieden die niet beheerst worden. Hulpverlening lijkt moeite te hebben om ASS bij vrouwen te begrijpen (gebrek aan kennis/ervaring?).	

Data overeenkomsten/verschillen groepsgesprekken > jongeren met autisme

Leeftijd:12-18 jaar

Jongeren/ groep Topics	Overeenkomsten	Verschillen
Sociaal welbevinden	Sociaal welbevinden hangt veelal af van externe factoren (macht, goede cijfers) ½ richten hun sociaal welbevinden op de toekomst (beroep) ¾ voelt zich vaak alleen Computer/online zijn geeft gevoel van vriendschap	¼ geeft aan dat hij eenzaam is en graag vrienden zou hebben
Beleving van eigen autisme	Acceptatie van autisme als dit thuis ook geaccepteerd/gewoon is. ¾ Autisme geeft gevoel anders te zijn	¼ Autisme is de schuld voor het hebben van problemen
Sensorische waarneming	Rustige omgeving geeft prettig gevoel Geluiden kunnen zowel positief als negatief effect hebben Overload aan geluiden is onprettig	Persoonsafhankelijk welke geluiden prettig zijn en welke niet Winkelen is voor ¼ prettig en ½ vinden het naar ¼ noemt het niet
Denk-strategieën	½ Denkstrategieën lijken voort te komen uit angst. De gedachte die eruit voort lijkt te komen is: dat als je zelf sterk bent of rijk je dan de baas kunt zijn van de ander. Zelf minder kwetsbaar zijn geeft veiligheid	½ pASSt bij dit soort vragen
Hulpverlening	½ heeft niet het gevoel hulp nodig te hebben.	½ heeft het gevoel dat je alles zelf uit moet zoeken ¼ geeft aan niet te weten hoe je om hulp vragen kunt als je het nodig hebt

Data overeenkomsten/verschillen individuele gesprekken > volwassenen met autisme Leeftijd: 18+

Volwassen individueel Topics	Overeenkomsten	Verschillen
Sociaal welbevinden	3/3 Sociale contacten onderhouden is lastig 2/3 Vroeger veel gepest 1/3 noemt pesten niet Alleen zijn lijkt vaak uit nood geboren om rust te kunnen garanderen en om moeilijke situaties te vermijden	1/3 noemt dat het fijn is om naast anderen activiteiten te doen
Beleving van eigen autisme	De onmacht die door het hebben van autisme ervaren wordt komt als overeenkomst naar buiten	1/3 spreekt er liever niet over autisme met anderen 1/3 lijkt eigen autisme naar zichzelf (nog) niet toe te willen geven
Sensorische waarneming	Prikkelverwerking komt als grootste overeenkomst naar voren. (toeterende auto's, lichten, geuren, drukte vd Randstad) 2/3 geeft aan zich in de rust beter te voelen	.
Denkstrategieën	2/3 geeft aan erg hun best te doen	1/3 Angsten en de rol die ze spelen wordt steeds duidelijker 1/3 probeert niet op te vallen
Hulpverlening	Hulpverlening richt zich vooral op hetgeen men niet kan Hulpverlening lijkt niet op maat Hulpverlening lijkt in hokjes te denken	

Hoofdstuk 5: Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op mijn onderzoeksvraag en mijn deelvragen welke in hoofdstuk 1 genoemd worden. Tevens maak ik in dit hoofdstuk van de gelegenheid gebruik om aanbevelingen te doen voor verder onderzoek.

1^e Deelvraag: Welke vaardigheden heb ik, als professional, nodig om ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ tijdens gesprekken met mensen met ASS in te kunnen zetten?

Mijn ervaringen als gespreksleider bij de vrouwen groep:

- Mijn rol bestond vooral uit het ‘dansen’ met de groep. Waarbij ik de beweging mocht maken om iemand bij het gesprek te betrekken, context mocht verhelderen, doelen kon stellen en krachtbronnen kon benoemen (Cauffman, 2010).
- Daarnaast was het mijn taak om ieder aan het woord te laten en de tijd te bewaken. Hetgeen als vanzelfsprekend aanvoelde. Wellicht doordat de sfeer heel positief was en zeer gelijkwaardig van aard. Wellicht dat de deelnemers zich door deze positieve en oplossingsgerichte gesprekken gedragen voelden. Mede ook door de herkenning en de erkenning die ze bij elkaar vonden (Webster, 2009).
- Tevens was het mijn taak om te zorgen dat ieder de denktijd kreeg die zij nodig had (Van Dalen, 2002). Hetgeen ik zo goed mogelijk heb geprobeerd maar waarbij ik me realiseer dat ik het vanuit mijn visie en gevoel doe hetgeen niet altijd naadloos hoeft aan te sluiten bij de deelnemers.
- Het was mijn taak om een topic af te ronden en dit ook voor een ieder inzichtelijk te maken. (Manders, 1996). Het was fijn te merken dat een heldere afronding duidelijkheid gaf aan alle drie de vrouwen. Voornamelijk deed ik dit mondeling.

Mijn ervaringen als gespreksleider in de jongeren groep:

- Als gespreksleider vond ik het lastig de tijd goed te bewaken.
- Lastig vond ik het ook om niet dieper op de topic in te gaan als de groep onrustig werd, terwijl er, mijns inziens, wel boeiende informatie werd gegeven. Hierbij vond ik het bewaken van de spreektijd een uitdaging (Schrurs, 2010).
- Bijzonder vond ik het om te zien dat de groep mijn manier van begeleiden ging overnemen: Ze vroegen om aandacht voor hun topic, verhelderden de context, gaven complimenten, benoemden elkaars krachten en vroegen door. Waardoor het gebruiken van de zevenstappendans van Cauffman (2010) meer een gewoonte werd dan een uitzondering.
- Opmerkelijk vond ik het, dat mijn rol als begeleider elke bijeenkomst kleiner werd. Duidelijk werd dat ik mijzelf een nieuwe methodiek aanleerde en deze in de context kon toepassen waardoor ik meer achterover kon zitten. Ik kon hen begeleiden vanuit een volgende rol. Meer gericht op ‘Leading from one step behind’ (Cantwell en Holmes, 1994).
- Toch bleef het hard werken om iedere jongere de tijd te geven te antwoorden en hiernaast onrust te voorkomen. Hierbij was het vooral de uitdaging om de luisterende jongeren er ook bij te betrekken waardoor er zoals Andrews (2004) zegt een meerwaarde komt voor beide partijen.
- Tevens was het voor mij inspannend, tot de werkwijze écht in mij geïntegreerd was, om enkele gesprekken positief te houden. Dit was vooral het geval als de gesprekken over denkstrategieën gingen of over het omgaan met/oplossen van problemen.

Mijn ervaringen als gespreksleider bij de individuele volwassenen:

- Veel topics bevatten een op het oog gemakkelijke vraag waar een simpel antwoord op te geven is. Bij deze topics was het aan mij om een doorvraag te starten (Manders, 1996).
- Bij deze individuele gesprekken was het voor mij als begeleider eenvoudiger om de cliënt te volgen vanuit 'leading from one step behind'. Dit had te maken met de ruimte die er mocht zijn om te denken nadat de cliënt was uitgesproken (Andersen, 1992).
- In deze individuele setting was het eenvoudig om als gespreksleider te luisteren naar hetgeen de cliënt zei en had ik alle aandacht om mij volledig te laten verwonderen door het gesprek. Waarbij het als vanzelf voelde om de context te verhelderen, krachtbronnen aan te boren, complimenten te geven te differentiëren en de toekomst in het vizier te houden. Hierbij merkte ik dat het uitvoeren van de zevenstappendans (Cauffman, 2010) enorme ruimte creëerde in een gesprek.
- Tevens was het vanwege dit één op één contact eenvoudig om de afstemming goed te houden. Zoals Bliss (2008) zegt gaat dit eenvoudiger omdat de regie meer bij de persoon met ASS zelf ligt.
- Tijdens deze gesprekken was het voor mij als gespreksleider mogelijk om daadwerkelijk ontspannen te zijn. Dit kwam doordat alle aandacht gericht kon worden op het gesprek en er geen andere besommeringen speelden. Volgens Schrurs (2010) is dat van groot belang, hierdoor is de kans op detailgerichte problemen verminderd.

Samenvattend kan ik stellen dat een professional meerdere vaardigheden nodig heeft om de 'ASS je 't mij vraagt...' topics te kunnen gebruiken te weten:

- Het kunnen volgen van de deelnemer (Van Dalen, 2002),
- Het kunnen afstemmen op de deelnemer (Bliss, 2008),
- Het bieden van ruimte voor denk- en verwerkingstijd (Manders, 1996),
- Het aanbieden van kaders (Schrurs, 2010),
- Het kunnen doorvragen (Schrurs, 2010),
- Durven wachten (Cantwell en Holmes, 1994),
- De regie van het gesprek uit handen kunnen en durven geven (Bliss, 2008),
- Zich kunnen verwonderen tijdens een gesprek (Delfos, 2000),
- Een bovenal complimenten kunnen geven, context verhelderen, differentiëren, toekomst gericht kijken en krachtbronnen aanboren (Cauffman, 2010).

2^e Deelvraag: Hoe ervaren jongeren/volwassenen met ASS het communiceren aan de hand van deze topics?

Ervaring vanuit de vrouwen groep (zie data, p.14):

- Letterlijk zegt een cliënt: 'Terwijl wij hier zitten met kaartjes met eenvoudige vragen, heb ik al meer in dit gesprek met jullie gedeeld dan het laatste jaar met mijn eigen hulpverlener.' Waarbij gewezen wordt op het belang van het 'ownership of the stories' (Atkinson et al, 2000).
- In reactie hierop zegt cliënt 2: 'Die kaartjes lijken zo simpel, maar ze nodigen wel uit voor een gesprek' (Mesibov, 2004).
- Cliënt 3 zegt: 'Ik denk dat de kracht van de kaartjes is dat ik zelf mag kiezen. Ik voel me bij mijn hulpverlener vaak 'gedwongen' om iets te vertellen wat ik niet wil. Nu denk ik niet dat ik áltijd met die kaartjes zou willen praten maar het helpt zeker positief bij dit soort gesprekken' (Bliss, 2008).
- 'Toen die kaartjes op tafel kwamen was ik was sceptisch, maar de vragen zijn zo toegankelijk dat het ook wel houvast geeft' (Mesibov, 2004).
- 'Fijn dat ik ook mag pASSen als ik niet over dit onderwerp mee wil praten.'

- 'Ik zit hier met zo'n kaartje in mijn hand en krijg door het gesprek wat we hebben zo'n prettig gevoel. Ik denk dat dit komt omdat ik hoor en merk dat ik niet de enige ben die zich zo voelt als ik doe en omdat we vooruit kijken' (Cauffman, 2010).
- 'Wat ik wel lastig vind is dat anderen al eerder een kaartje hebben gekozen, ik merk dat ik het moeilijk vind om een 'goede' te kiezen' (Mesibov, 2010).
- Behalve dat ik het fijn vind om op een andere manier over mijn autisme te praten, vind ik het vooral fijn dat we er met elkaar over praten. Dat ik voel dat ik niet de enige ben die deze strijd voert. Ik voel me gesterkt na een gesprek als dit (Cantwell en Holmes, 1994).

Ervaring van de jongeren in de groep (zie data, p.17):

- De jongeren geven aan dat ze het lastig vinden om over sommige onderwerpen te praten. Ze hebben de meesten weinig ervaring met hulpverlening en weten ze (nog) niet of ze last hebben van hun autisme.
- Tevens geven ze aan dat ze het wel boeiend vinden omdat ze nu met elkaar onderwerpen bespreken die ze nog nooit met elkaar besproken hebben (Andrews, 2004).
- De jongeren geven aan dat het soms lang duurt voor ze zelf het woord hebben en over hun eigen topic mogen praten. Hetgeen te maken kan hebben met de spreektijd welke ik niet optimaal bewaakt heb (Manders, 1996).
- Een enkele keer noemde één van de jongeren het topic gesprek saai, bij doorvragen bleek hij het lastig te vinden omdat hij over de vragen moest nadenken en hij niet wist of hij zijn antwoord wel zo lang kon onthouden.
- Prettig dat de kaartjes niet glinsteren.

Ervaringen van volwassen individuele cliënten (zie data, p.19):

- Cliënt gaf aan dat ze het leuk vond zelf te mogen bepalen waar het gesprek over zou gaan (Mesibov, 2004).
- Veelal in de hulpverlening volgt de cliënt de hulpverlener en niet andersom. Eén cliënt gaf aan blij te worden dat het bij gebruik van de kaartjes andersom was. Lambert et al (1992) gaf aan dat een goede therapeutische relatie belangrijker is voor het therapie resultaat dan de methodiek die de therapeut hanteert.
- Mannelijke cliënt vroeg speciaal om de topics omdat hij het zo fijn vond juist aan de hand van dit soort makkelijke vragen een gesprek te hebben. Het gaf hem het gevoel een gelijkwaardig gesprek te voeren tussen hulpverlener en cliënt. Hij noemde gesprekken aan de hand van de topics 'goede gesprekken en gesprekken met inhoud'. Hierbij denk ik aan hetgeen Vermeulen (2001) zei: 'Praten tegen iemand is niet hetzelfde als praten met iemand.' Hiermee geeft hij ook aan dat hij ervaart gehoord te worden tijdens deze gesprekken.
- Vrouwelijke cliënt gaf aan dat de gesprekken aan de hand van de topics open gesprekken waren met veel perspectief, wat haar een goed gevoel gaf (Cauffman, 2010).
- Vrouwelijke cliënt gaf aan dat ze door in gesprek te gaan aan de hand van de 'ASS je 't mij vraagt...' topics, veel meer informatie deelt dan in een 'gewoon' gesprek tussen hulpverlener en haarzelf. De reden hiertoe is volgens haar: Het zelf mogen kiezen van de gespreksrichting waarbij ze onderwerpen aan mag snijden die anders niet ter sprake zouden komen, maar die wel heel belangrijk voor haar zijn. Volgens Trahar (2006) en Solinger (2008) geven deze topics haar een middel om zich te laten horen in haar verhaal. Hieruit blijkt dat het waardevol is als de cliënt ervaart '*ownership of the stories*' te hebben (Atkinson et al, 2004).

Samenvattend kan ik stellen dat de **jongeren in de groep** het leuk vonden met elkaar in gesprek te gaan over onderwerpen die ze anders niet met elkaar bespraken. Het wachten en luisteren naar elkaar viel soms zwaar. Daarnaast vroegen meerdere topics om verduidelijking, omdat deze topics zich buiten de belevingswereld van de jongeren afspeelden.

De **volwassenen** gaven aan dat het praten aan de hand van de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics meerwaarde heeft.

Een individuele cliënt, die door mijn collega wordt begeleidt, vraagt haar specifiek om het gebruik van de kaartjes tijdens elk begeleidingsmoment. Hij geeft aan dat hij steun ervaart aan de kaartjes. Ook noemde een deelnemer dat ze tijdens het gebruik van de topics veel meer informatie over zichzelf loslaat dan ze in gesprekken met haar hulpverlener doet. Een andere deelnemer gaf aan dat deze gesprekken, zo open en vol perspectief waren dat ze er blij van werd.

Daarnaast werden deze gesprekken als prettig ervaren vanwege het positieve karakter.

In de **groep vrouwen** werd ook aangegeven dat het gebruik van de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics meerwaarde heeft. Vooral de toegankelijkheid en het gevoel van verbondenheid, herkenning en erkenning benoemen zij als prettig. Ook hier wordt genoemd dat er meer persoonlijk informatie gedeeld wordt dan tijdens gesprekken met hun reguliere hulpverlener (Webster Nelson, 2009).

3^e Deelvraag: Wat is het verschil bij individueel- of groepsgebruik van de topics?

De verschillen die ik opgemerkt heb zijn: Bij groepsgebruik kan het een meerwaarde hebben om jouw verhaal met anderen te delen, terwijl dit zonder de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics niet zo snel zou gebeuren.

Tevens kan het gebruik van de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics in een groep steunend werken al de groep herkenning vindt in elkaars verhaal. Ook kan het helpend zijn dat anderen uit de groep opties gaan noemen of een andere kijk op het geheel geven. Hierdoor kan een topic vanuit meerdere perspectieven benaderd worden.

Bij individueel gebruik kunnen de topics een beeld geven van de beleving van de cliënt, tevens kan de cliënt door zich uit te spreken over de onderwerpen zijn gedachten verwoorden waardoor hij meer kaders biedt aan zijn eigen gevoel. Als een *'reflecting proces'* (Andersen, 1992) als ook om de verbale informatie te kunnen verwerken (Van Dalen, 2002).

Als begeleider ervoer ik de verschillen vooral in diepgang.

De groeps gesprekken met vrouwen gaven mij hetzelfde gevoel als de individuele gesprekken met volwassenen. De rust en de interesse naar de verhalen van anderen zorgde ervoor dat de gesprekken meer de diepte in gingen (Frith, 2005).

Tijdens de groeps gesprekken met de jongeren komen er wel delen van persoonlijke verhalen naar voren maar bleek er beperkte ruimte/rust te zijn om hier direct op in te kunnen steken. Wel kunnen deze persoonlijke verhalen hoe klein ook als insteek dienen tijdens een persoonlijk gesprek. De gesprekken met de jongeren bleven eerder op de oppervlakte (Manders, 1996).

Tijdens de gesprekken met individuele volwassenen bleek het eenvoudig om de tijd te nemen per topic. Door middel van doorvragen gingen gesprekken vrij snel de diepte in. Het inzetten van positieve gespreksvoering (De Shazer, 1988 en Berg, 1991), de zevenstappendans (Cauffman, 2010) en *'leading from one step behind'* (Cantwell en Holmes, 1994) voelde als vanzelfsprekend waarschijnlijk vanwege de rust die er tijdens de gesprekken aanwezig was (Schrurs, 2010).

5.2 Doel in het onderzoek (Harinck, 2007)

Mijn centrale onderzoeksvraag is: In hoeverre draagt het gebruik van de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics bij aan gesprekken met jongeren en volwassenen met autisme en een normale intelligentie?

Tijdens het onderzoek is gebleken dat de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics bij de jongeren minder op maat waren dan bij de volwassenen. Ze vonden het wel prettig om aan de hand van de topics in gesprek te gaan, echter het zoeken van een topic die bij hen paste was lastig (Bannink, 2009).

Bij de volwassenen, zowel in de groep als individueel kwam naar voren dat het gebruik van de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics waardevol was. Bij de vrouwen lag het accent vooral op de herkenning en erkenning van elkaars verhaal. Het gevoel dat anderen hetzelfde voelden gaf inzicht. De gesprekken

werden hierdoor als positief ervaren (Vermeulen, 2001). Bij de individuele volwassenen dienden de topics als leidraad voor het gesprek (Mesibov, 2004). De eenvoudige vragen bleken een lage drempel en de deelnemers gaven aan, ongemerkt, meer te vertellen over zichzelf dan in een regulier hulpverleningsgesprek (Trahar, 2006). Doordat er zoveel informatie ter tafel kwam was het gesprek voor zowel de deelnemer(s) als voor mij als gespreksleider van grote waarde (Andrews, 2004).

5.3 Triangulatie

Kijkend naar de uitspraken die de deelnemers gemaakt hebben tijdens het gebruik van de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics, heb ik het gevoel dat deze manier van gespreksvoering positief ontvangen is. Ik vond het prettig dat bij de gesprekrondes van de jongeren mijn collega als extra observator aanwezig was. Door onze meningen en ervaringen naast elkaar te zetten konden wij met elkaar in overleg over verbeter punten, krachtpunten, verdieping en zo meer.

De individuele gesprekken waren 1:1 met de deelnemers. Ook mijn collega heeft bij haar cliënt de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics gebruikt. Haar bevindingen en ook de geluidsopnames die zij heeft mogen maken van haar cliënt hebben mij geholpen bij de uitvoering van dit onderzoek.

Het werken met geluidsopnames heeft mij bewust gemaakt van mijn eigen rol als gespreksleider. Hierbij bemerkte ik dat ik veel meer ontspannen was bij de vrouwengroep dan bij de jongerengroep. Wellicht dat het enthousiasme en de gretigheid van de vrouwen daarin mee hielp en werkte het in het nadeel dat veel vragen voor de jongeren té lastig bleken (Bannink, 2009).

Zowel mijn collega als ikzelf zijn van mening dat het gebruik van de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics een waardevolle aanvulling kan zijn bij het voeren van een gesprek. Doordat de cliënt het onderwerp mag bepalen lijkt het alsof er als vanzelf een positieve emotie ontstaat waardoor het gesprek eerder open gaat en de hulpverlener met de cliënt een betere sociale relatie opbouwt (Webster Nelson, 2009).

Voor de vrouwengroep bleken deze *'ASS je 't mij vraagt...'* topics van grote waarde omdat de drempel tot het delen van ieders persoonlijk verhaal er door verlaagd leek. De vrouwen hadden duidelijk behoefte hun verhaal te vertellen, zoals Atkinson (2000) het noemt *'ownership of the stories'*.

Opvallend zou ik de data willen noemen (zie matrix p.13 en p.20) hoe volwassenen met ASS (zowel in de groep als individueel) over het onderwerp hulpverlening spreken. Ik vind dit een zorgelijke uitkomst. Juist ook omdat er steeds meer volwassenen met een diagnose in het spectrum komen. Ook de beleving rondom de sensorische waarneming laat aan mij een duidelijk signaal zien, hetgeen ik in mijn begeleiding als achtergrond informatie meeneem opdat ik hier rekening mee kan houden.

5.4 Aanbevelingen voor een vervolgonderzoek.

Voor een vervolgonderzoek zou ik aanraden om voor de jongeren enkel de *'ASS je 't mij vraagt...'* topics te gebruiken uit de gebieden van sociaal welbevinden en sensorische waarneming. De andere *'ASS je 't mij vraagt...'* topics zijn qua vraag te ingewikkeld gebleken en missen de aansluiting bij de belevingswereld van deze doelgroep. Waardoor empowerment minder snel gevoeld kan worden (Vermeulen, 2001).

Tevens zou ik aanraden om een aparte doos te maken voor de jongeren, waardoor er een onderscheid is tussen de volwassen *'ASS je 't mij vraagt...'* en de serie van de jongeren. Waarbij ik zou willen adviseren om wederom matte lamineerhoezen te gebruiken. Zowel voor de jongeren als voor de volwassenen. Bij de jongeren werd het als prettig aangegeven en bij de volwassenen komt naar voren dat er steeds meer hinder ervaren wordt vanuit de sensorische waarneming (Bogdashina, 2007).

Tevens zou ik een notitieblokje aanbieden voor hen die graag hun 'punten' zelf op willen schrijven. Dit kwam nu aan de orde bij één van de jongeren en het bleek het verschil te zijn van de topics saai vinden of toch wel leuk (Cauffman, 2010).

Verder zou ik de hoeveelheid kaartjes goed willen bekijken. Het zijn er nu ruim 200 ik zou ze graag terug brengen naar maximaal 80 topics. Persoonlijk denk ik dat dit een toegevoegde waarde heeft

met het oog op de centrale coherentie (Frith, 1989) van mensen met autisme. Ik heb er geen vragen of opmerkingen over gehoord maar ik denk dat het terugbrengen van het aantal de kwaliteit van de behouden kaartjes vergroot.

Hoofdstuk 6: Reflectie

In dit hoofdstuk geef ik een reflectie op mijn eigen onderzoeksproces.

Het doen van onderzoek was voor mij een hele belevenis. Al vond ik het niet op alle punten leuk om te doen kan ik wel zeggen dat ik tijdens dit onderzoek enorm veel geleerd heb. Normaal gesproken ben ik een echte doener doch juist het achterover zitten en het volgen van de cliënt (Cantwell en Holmes, 1994) heeft mij bewust gemaakt van mijn eigen houding. Ik heb geleerd dat deze houding een schat aan informatie oplevert en ruimte creëert in een gesprek. Ik heb geleerd dat het aanreiken van nuancerende opmerkingen het beeld van de persoon met autisme positief kan wijzigen (Bliss, 2008).

Het was een bijzonder ervaring om de door mij gemaakte ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ topics in te zetten als ‘*Identifying topics for conversation*’ (Mesibov et al. 2004). Hierdoor moest ik mijn persoonlijk verwachting loslaten en het proces als proces gaan zien. In plaats leidend te zijn tijdens de gesprekken werd ik toehoorder, de gids die verduidelijking en kaders aan gaf. Ik mocht mee dansen met de tango die elk gesprek bleek te zijn. Waarbij ik bemerkte dat ik bij de gesprekken met de jongerengroep, de tango nog niet voldoende onder de knie had. Toen dit gaandeweg beter ging bemerkte ik bij mijzelf gevoelens van empowerment (Vermeulen, 2001).

‘Ik denk dat de kracht
van de kaartjes is
dat ik zelf mag kiezen.
Ik voel me bij mijn hulpverlener
vaak ‘gedwongen’
iets te vertellen wat ik niet wil.’

Ik had gehoopt dat de ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ topics iets zou toevoegen aan de gespreksvoering bij mensen met autisme. Dat het zo positief ontvangen zou worden had ik werkelijk niet verwacht. Waardevol vond ik de ervaring dat juist ‘simpele’ vragen uitnodigend zijn om de diepte in te gaan. Ik denk dat dit komt door de laagdrempeligheid plus het feit dat de cliënt zelf mag bepalen wat er verteld wordt. De cliënt heeft het ‘ownership of stories’ (Atkinson, 2000) en deze regie geeft vrijheid tot spreken. Tevens werkt het feit dat de cliënt het onderwerp van gesprek bepaald positief mee voor de sfeer in het gesprek (Bliss, 2008). Ik vond het boeiend om de verschillende standpunten en ieders ervaringen te horen, daarnaast was er duidelijk een meerwaarde zichtbaar voor zowel de cliënt als voor mij als gespreksleider (Andrews, 2004).

Het inzetten van ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ heeft mij als onderzoeker veel data opgeleverd. Het beluisteren van de gemaakte geluidsopnames en het uitwerken hiervan was een intensief proces. Wel is mij de meerwaarde opgevallen van het terug kunnen luisteren. Hierdoor kreeg ik inzicht in welke attitude ik aannam tijdens mijn rol als gespreksleider (Delfos, 2000): mijn stemgebruik; hoeveel verwerkingstijd ik bied; hoe ik onderwerpen afrond.

Ik zou in een vervolg onderzoek meer geluidsopnames maken om de data letterlijk en exact te kunnen verwerken.

In de begeleiding van mensen met autisme kunnen de ‘ASS je ‘t mij vraagt...’ topics ingezet worden als middel om inzicht te krijgen over hetgeen autisme aan de binnenkant voor elk individu betekend.

De betekenis verlening aan de ervaringen kan mensen zonder autisme veel leren over het denken, waarnemen en beleven van mensen met autisme.

Persoonlijk denk ik dat er binnen de hulpverlening winst gehaald kan worden door deze 'ASS je 't mij vraagt...' topics in te zetten tijdens gespreksvoering. Deze gedachte is gestoeld op de data die ik verkregen heb van met name de volwassenen (zie matrix, p. 18 en 22) en de vrouwengroep (zie data, p. 13 en 20). Hieruit blijkt dat afstemming en gelijkwaardigheid tussen hulpverlener en cliënt niet vanzelfsprekend is. Tevens kunnen de 'ASS je 't mij vraagt...' topics ingezet worden tijdens groepsgesprekken voor met name volwassenen met autisme. De vrouwen uit de onderzoeksgroep waren opgetogen om met andere vrouwen met autisme in gesprek te gaan. De herkenning en de erkenning die hierbij werd uitgesproken was werkelijk empowerment in de mooiste betekenis van het woord.

*'Terwijl wij hier zitten met kaartjes met eenvoudige vragen,
heb ik al meer in dit gesprek met jullie gedeeld
dan
het laatste jaar
met mijn eigen hulpverlener.'*

De persoonlijke verhalen en ervaringen van mensen met autisme kunnen inzicht bieden aan mensen zonder autisme.

Tijdens de gesprekken met de ASS je 't mij vraagt...' topics werden gedachten, belevingen en waarnemingen, van binnen uit, gedeeld doordat ze werden uitgesproken.

Literatuurlijst

- Andrews, M., Squire, C. & Tambokou, M. (2008). Doing narrative research. London: Sage.
- Attwood, T. (2007). Hulp gids Aspergersyndroom. De complete gids. Amsterdam: Nieuwezijds.
- Baron-Cohen, S. (2009). Autisme en Aspergersyndroom. De stand van zaken. Amsterdam: Nieuwezijds.
- Bannink, F. (2006). Oplossingsgerichte vragen. *Handboek oplossingsgerichte gespreksvoering*. Amsterdam: Pearsons.
- Bannink, F. (2009). Positieve psychologie in de praktijk. Amsterdam: Hogrefe.
- Bliss, V. (2008). A self-determined future with Asperger syndrome. *Solution Focused Approaches*. London.
- Bogdashina, O. (2004). Waarneming en zintuiglijke ervaringen bij mensen met Autisme en Aspergersyndroom. *Verskillende ervaringen, verschillende werelden*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Bogdashina, O. (2007). Communicatiekwetsies bij Autisme en Syndroom van Asperger. *Spreken we dezelfde taal?* Antwerpen- Apeldoorn: Garant.
- Cantwell, P., Holmes, S. (1994). Social construction: A paradigm shift for systemic therapy and training. Australian and New Zealand Journal of Family Therapy, Vol 15(1), Mar 1994, 17-26.
- Cauffman, L. (2007). Oplossingsgericht management & coaching. Amsterdam: Boom.
- Cauffman, L. (2010). Simpel. *Oplossingsgerichte positieve psychologie in actie*. Den Haag: Boom Lemma.
- Clercq, H. de. (2005). Autisme van binnenuit. *Een praktische gids*. Antwerpen: Houtekiet.
- Delfos, M.F. (2005). Ik heb ook wat te vertellen. *Communiceren met pubers en adolescenten*. Amsterdam: SWP.
- Delfos, M.F. (2010). Een vreemde wereld. *Over autisme, het syndroom van Asperger en PDD-NOS. Voor ouders, partners, hulpverleners en de mensen zelf*. Amsterdam: SWP.
- Dijk, B. van. (2010). Beïnvloed anderen begin bij jezelf. *Over gedrag en de roos van Leary*. Zaltbommel: Thema.
- Durrant, M. (2006). Oplossingsgericht werken met jongeren en hun gezinnen. *Een creatieve benadering van de residentiële hulpverlening* Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, module 1 Introductie en Beeldvorming, p. 8.
- Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, module 6 Leer en Onderzoekslijn 1, p. 16,39.
- Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, module 8 Gespreksvoering en Psycho-educatie, pp. 10-13.

- Frith, U. (2005). Autisme verklaring van het raadsel. Gent: EPO.
- Frith, U. (2008). Autisme een korte inleiding. Amsterdam: Nieuwezijds.
- Furman, B. (2009). Reteaming *Oplossingsgericht werken als veranderstrategie*. Barneveld: Nelissen.
- Gezondheidsraad (2009), Autisme spectrum stoornissen: een leven lang anders, Den Haag: gezondheidsraad; publicatienummer 2009-09.
- Groot, F. de (2004). Bekrachten, bekrachtigen en nog eens bekrachtigen. Back to basics: positieve bekrachtiging. *Gedragstherapie*, 37, 1, 61-66.
- Harinck, F. (2007). Praktijk onderzoek. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Hendriksen, J. (2009). Collegiale consultatie en coaching. *Een model voor het coachingsgesprek*. Barneveld: Nelissen.
- Lange, R. de, Schuman, H., & Montesano Montessori, M.N. (2010). Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Lamme, V. (2010). De vrije wil bestaat niet. *Over wie er echt de baas is in het brein*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Lambert, M.J. (1992). Psychotherapy outcome research: Implications for integrative and eclectic therapists. In: J.C. Norcross & M.R. Goldfried (Eds). *Handbook of Psychotherapy Integration*. New York: Basic Books.
- Manders, R. (2009). Handleiding voor jezelf. *Hoe ik denk en voel*. 2. Meijel: Via educatie.
- Mesibow, G.B., Shea, V., Schopler, E. (2004). The TEACCH Approach to autism spectrum disorders. New York: Springer.
- Nijs, P.F.A. de. Et al. (2004). Ontwikkeling langs de levenslijnen. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Noens, I.(2008). Autisme in orthopedisch perspectief. Leiden: Boom.
- Roeijers, H. (2008). *Autisme: alles op een rijtje*. Leuven: Acco.
- Seligman, M.E.P. (2005). Positive Psychology, Positive Preventions and Positive Therapy. In: C.R. Snyder & S.J. Lopez (2005). *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Schrurs, J. (2010). Psycho-educatie bij personen met Autisme Spectrum Stoornissen. *Wat zeg je van jezelf?* Meijel: VIA.
- Smet, K., Driel van S. (2009). Levensloopmodel: *Werken met autisme*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Sommen, I. van der (2011). Stilstaan bij verplaatsing, ervaringen van vrouwen over hun mobiliteit in het dagelijks leven. Autisme, altijd in beweging. Over de 'on-going processes' bij vrouwen met autisme tijdens hun dagelijkse mobiliteit. HBO Kennisbank: <http://www.hbo-kennisbank.nl/nl/page/hbosearch.results/?query=stilstaan+bij+verplaatsing>

Stallard, P. (2009). Behandelwijzer. Denk goed voel je goed. *Cognitieve gedragstherapie voor kinderen en jongeren*. Amsterdam: Nieuwezijds.

Ten Holter, M.J. (2011). Het woord is aan de zuster. *Een narratieve analyse van de bijdrage van verpleegkundigen aan de zorg*. Delft-Zutphen: Eburon.

Trahar, S. (Ed.). (2006). *Narrative Research on Learning: Comparative and International Perspectives*. Oxford: Symposium Books.

Verhoeven, N. (2008). Wat is onderzoek? *Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Meppel: Boom.

Webster Nelson, D. (2009). Feeling good and open-minded: The impact of positive affect on cross cultural empathic responding. *The Journal of positive Psychology*, 4, 1, 53-63.

Wester, F. (1991). Strategieën voor kwalitatief onderzoek. Muiderberg: Coutinho.

Williams, L.A. & Desteno, D. (2008). Pride and perseverance: The motivational role of pride. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 6, 1007-1017.

Geraadpleegde Websites:

<http://www.gezondheidsraad.nl/nl/adviezen/autismespectrumstoornissen-een-leven-lang-anders>
Datum: 22 april 2011

<http://www.hbo-kennisbank.nl/nl/page/hbosearch.results/?query=stilstaan+bij+verplaatsing>
Datum: 18 november 2011

<http://books.google.nl/books?hl=nl&lr=&id=EZOFGEGCAD0C&oi=fnd&pg=PR7&dq=doing+narrative+research&ots=pbGez-z0g6&sig=CE1rWsl9nUZ-r5m6M6HBdedlwrM#v=onepage&q=doing%20narrative%20research&f=false>
Datum: 8 december 2011

<http://oplossingsgerichtwerken.blogspot.com/2009/08/leading-from-one-step-behind.html>
Datum: 3 januari 2012

http://books.google.nl/books/about/Good+times+bad+times.html?id=hZ1APQAACAAJ&redir_esc=y
Datum: 12 februari 2012

<https://portal.fontys.nl/instituten/oso/Autisme/default.aspx>
Datum: 24 mei 2012

<http://drcwww.uvt.nl/its/voorlichting/handleidingen/bibliotheek/apa.pdf>
Datum: 28 mei 2012

Bijlage

Topics en ruwe onderverdeling.

1	SW	B	D	HV	soci	
2						
3				x		Welke karakter eigenschap zie jij graag bij de mensen met wie je omgaat?
4		x	x	x		Wat maakt iemand tot een vriend?
5				x		Hoeveel vrienden heb je?
6				x		Wat is het langste telefoongesprek wat je ooit gevoerd hebt?
7		x	x	x		Welke kracht zou je willen bezitten?
8			x	x		Hoe zou jij jezelf omschrijven in drie zinnen?
9			x	x		Als je zelf had mogen kiezen, welke voornaam had je jezelf dan gegeven?
10		x		x		Welke angst zou je willen overwinnen?
11	x	x	x	x		Wanneer kies je voor zekerheid ipv risico's?
12	x	x		x		Hoe voel jij je in het bijzijn van familie?
13	x			x		Welk uitzicht zou je willen hebben als je uit je huiskamer naar buiten kijkt?
14				x		Wat is het ergste cadeau dat je ooit aan/van iemand hebt gegeven/ gekregen?
15			x			Welke taak hebben ouders ten opzichte van een kind met ASS?
16			x	x		Waar kun jij om lachen?
17			x	x		Waar kun jij om huilen?
18	x	x		x		Wat doe je als je overprikkelt raakt?
19	x	x		x		Hoe uit overprikkelt zijn zich voor jou?
20			x	x		Waarop ben je trots, in wat je tot nu toe in je leven hebt gedaan?
21	x	x		x		Welk persoonskenmerk levert jou de meeste problemen op?
22		x		x		Welke levensles is belangrijk voor jou?
23		x		x		In welk computerspel zou jij het beste willen zijn?
24			x	x		Wat is het aardigste dat iemand ooit voor jou gedaan heeft?
25				x		Welk moment in je leven zou je graag over willen doen?
26		x	x	x		Wat zou het verschil zijn tussen wie jij denkt dat je bent en hoe anderen jou zien?
27		x	x	x		Wat is het slechtste advies dat iemand jou ooit heeft gegeven?
28		x	x	x		Wat is het beste advies dat iemand jou ooit heeft gegeven?
29		x	x	x		Wat is het slechtste advies dat jij ooit aan iemand anders hebt gegeven?
30		x	x	x		Wat is het beste advies dat jij ooit aan iemand anders hebt gegeven?
31		x	x	x		Hoe zou jij ASS in de wereld willen zien?
32	x	x		x		Hoe zou jouw perfecte dag eruit zien?
33			x	x		Wat is succes voor jou/ ben jij succesvol?
34			x			Wat is de ideale leeftijd?
35				x		Welke studie zou je willen volgen?
36				x		Wat zou je graag willen bezitten?
37		x	x	x		Volg jij anderen liever of neem je zelf initiatief?
38	x			x		Hoe ziet voor jou een leuk verjaardagsfeest eruit?
39				x		In welke situatie heb jij je het meest geschaamd?

40	x	x	x	x	x	Welke stappen neem je om je beter in je energie te gaan voelen?
41		x			x	Wat zou je willen veranderen in de omgang met je familie?
42					x	Wie zijn belangrijker voor je: je familie of je vrienden?
43		x			x	Hoe hoop je dat jouw leven er over tien jaar uit zal zien?
44					x	Hoe ziet de ideale vriendschap eruit?
45		x				Wat is belangrijker: intelligentie of gezond verstand?
46		x			x	Welk excuus gebruik jij regelmatig?
47					x	Welke karakter eigenschap zou jij iedereen cadeau willen doen?
48					x	Welk boek, met ASS als onderwerp, zou je aanraden?
49		x	x		x	Welke karaktereigenschap trekt jou in anderen aan?
50		x	x		x	Wat voor soort vriend ben jij?
51			x		x	Leef je meer in het verleden, heden of toekomst?
52					x	Wat maakt van een huis een thuis?
53			x			Vul jij je eigen behoeftes of moeten anderen dat voor je doen?
54			x			Hoe vind jij dat Sinterklaas gevierd zal moeten worden?
55					x	Welke ene doelstelling hoop jij dit jaar te bereiken?
56			x			Wie is jouw vreemdste familielid?
57		x				Met welk deel van je persoonlijkheid zou je willen leren om te gaan?
58		x	x			Zal ASS in elke cultuur hetzelfde zijn?
59		x	x		x	Ben jij het belangrijkste of is je omgeving dat?
60	x	x	x		x	Wat is de mooiste plek op aarde die jij ooit gezien hebt?
61		x			x	Waarmee had je als kind de meeste problemen?
62			x			Zou er een reden kunnen zijn die maakt dat dromen niet te verwezenlijken zijn?
63			x			Welke verandering zou jij in de grondwet willen aanbrengen?
64					x	Wie zou jij kiezen als jouw persoonlijk assistent?
65		x		x		In welke zin is je leven veranderd sinds je weet dat je ASS hebt?
66		x	x		x	Hoe kwam je keuze tot stand anderen al dan niet te vertellen over je diagnose?
67		x	x		x	Ben je blij met de diagnose die is gesteld?
68					x	Hoe wil jij het liefste dat mensen met je omgaan?
69	x					Als je moe bent, hoe zorg je dan dat je niet nóg meer vermoeid raakt?
70	x					Wat zijn werkelijke comfort momenten voor jou?
71			x		x	Wat maakt een dag tot een fijne dag?
72	x	x			x	Hoe kom jij na een feest weer in balans met je energie?
73	x	x			x	Als je een huisdier hebt, wat betekend deze voor jou?
74			x			Is er een verschil tussen NT vrienden of ASS vrienden?
75			x	x		Wat maakt dat je tevreden bent over je begeleiders?
76			x	x		Hoe ga je om met een begeleider waarmee het niet klikt?
77			x	x		Hoe bereid jij je voor op een gesprek met een hulpverlener?
78			x	x		Over welke kwaliteit zou elke hulpverlener moeten beschikken?
79			x		x	Wat is het grootste obstakel in jouw dagelijks leven?
80					x	Wat is fijner, bellen, mailen of afspreken?
81		x				Waaruit bestaat jouw autistisch denken?
82	x	x			x	Wat doet het maken van oogcontact met jou?
83	x	x			x	Hoe belangrijk is lichamelijk contact voor jou?
84	x					Van welke sensorische belemmering heb jij het meeste last?
85		x	x		x	Hoe 'wapen' jij je tegen, persoonsgerichte, 'domme' opmerkingen?
86					x	Wat kan jou boos maken?
87			x			Wat waardeer jij het meest in een NT'er?
88	x				x	Wat is de grens tussen 'gewoon moe' en 'overprikkeling'?
89		x			x	Zou je full-time willen/ kunnen werken?
90			x			Welke karakter eigenschap zou je zelf graag willen hebben?
91	x					Heerst in een bos dezelfde stilte als op het water?
92		x			x	Van welke angst zou je het liefste afgeraken?
93	x	x	x		x	Hoe ziet een ideale vakantie eruit?
94	x	x	x		x	Wat heeft je voorkeur, alleen of samen zijn?
95					x	Welke huishoudelijke taak blijft het makkelijkste liggen?
96			x			Wat zorgt ervoor dat je terugkijkt op een goed gesprek?
97			x			Is het hebben van ASS een handicap of een kracht?
98			x			Is boodschappen doen een uitje of een hel?
99				x		Uit welke therapie, tot nu toe, heb jij het hoogste rendement gehaald?
100				x		In welk deel van het dagelijks leven zou jij hulp willen ontvangen?
101			x			Wat is jouw kracht?
102			x			Op welke manier zet je, in het dagelijks leven, jouw kracht in?

103				x	Wat zal een ander als kernkwaliteit bij jou aanwijzen?
104		x			Wat doet winnen of verliezen met jou?
105		x	x		Welke opvoedkundige eigenschap van je ouders zou jij zelf ook willen gebruiken in de opvoeding van je eigen kinderen?
106				x	Is het mogelijk om vrienden te hebben die je nooit in het écht hebt gezien?
107		x			Wat is je favoriete bezigheid in een schakelmoment?
108				x	In welke land of plaats zou jij graag willen wonen?
109				x	Welke taal zou je vloeiend willen leren spreken?
110				x	Als je in het openbaar vervoer een verandering aan zou mogen brengen, welke zou dat dan zijn?
111				x	Welke film heeft je echt geraakt?
112			x		Hoe zou jij autisme omschrijven in drie zinnen?
113				x	Wat heb je ooit weggegooid dat je nog steeds graag had willen hebben?
114				x	Als je gevraagd wordt een boek te schrijven, waarover zou je dan willen schrijven?
115	x			x	Welke kamer in je huis zou je willen veranderen als je hiervoor de middelen had?
116			x		Voel jij je gerespecteerd op je school/werk en wat maakt dat dit zo komt?
117		x			Weet iedereen in jouw directe omgeving dat je ASS hebt?
118				x	Wat was de fijnste reactie die vandaag gekregen hebt?
119		x	x		Hoe zou jij reageren als je buurvrouw je vertelt dat ze ASS heeft?
120		x			Hoe gelukkig ben jij op de schaal van 1 < 10?
121				x	Kun je jouw droombaan omschrijven?
122				x	Wat was vroeger je favoriete vak op school?
123				x	Welke vraag zou jij graag op dit kaartje zien staan?
124				x	Zou jij willen weten of je ASS zou hebben?
125				x	<i>Als je een diagnose hebt, welk gevoel geeft je dit?</i>
126				x	Wat zou je willen kunnen?
127		x			Ben jij anders of zijn anderen anders of is iedereen gelijk?
128				x	Wat denk je dat er verandert als je een diagnose krijgt?
129				x	In welk spel/serie/boek zou jij een held willen zijn?
130	x				Hou je van wierook/ geurkaarsen?
131	x				Stuur je makkelijker een mail of een kaartje?
132			x		Binnen hoeveel tijd zou jij graag een reactie krijgen op een mailtje?
133				x	Wat ontvang je liever, een kaartje per post of een mailtje?
134			x		Wat betekent spiritualiteit voor jou?
135			x		Hoe reageer je als er een blauwe envelop op de deurmat valt?
136				x	Wat is je mening over Vader-/ Moederdag?
137			x		Welk gevoel geven feestdagen je?
138				x	Waarin onderscheidt een goede hulpverlener zich van een slechte?
139				x	Zou je het fijn vinden als de ouderwetse draaischijf telefoon weer terugkomt?
140			x		Horen alle mensen een diagnose te hebben?
141		x			Herken je mensen met ASS?
142		x			Wanneer is iemand een NT'er?
143			x		Wat is het meest voorkomende onderwerp in jouw boekenkast?
144			x		Is op tijd komen belangrijk of kijkt het niet zo nauw?
145	x	x	x		Hoeveel stress kan een vriendschap hebben voor deze op spanning staat?
146		x	x		Als je ergens spijt van hebt, hoe ga je daar dan mee om?
147		x	x		Welke copingstrategieën gebruik jij dagelijks?
148				x	Is dagelijkse structuur, in alles, belangrijk voor je?
149				x	Kun jij jezelf zijn op je werk/studie?
150				x	Kun je in een gezin 100% jezelf zijn?
151				x	Wat is er nodig om NT'ers en ASS'ers beter met elkaar te laten communiceren?
152	x	x			Zijn er momenten dat jij je anders dan anderen voelt? Op welke momenten voel je dat?
153	x	x	x		Wat is intimiteit voor jou?
154	x	x	x		Welke sociale vaardigheid zou je graag beter beheersen?
155	x	x			Op welke manier reis jij het liefste?
156				x	Als je kiezen moest, zou je dan kiezen voor verbouwen of verhuizen?
157				x	Op welke manier kun jij jezelf helemaal ontladen/uitleven?
158	x	x	x		Hoeveel tijd (per 24 uur) heb jij nodig voor jezelf?
159			x		Wat vindt jij onbeleefd gedrag?
160				x	Welke toekomst droom heb je en hoe ga je die proberen te bereiken?
161	x	x	x		Wat is het moment dat jij iemand als storend ervaart?
162		x			Hoe druk is het in jouw hoofd op de schaal van 1 < 10?
163		x			Ben je gevoelig voor verslaving? (tv, roken, snoepen, computer)
164		x			Wat zie je als je in de spiegel kijkt?
165		x		x	Over welke persoonlijke eigenschap ben je zelf tevreden?

166	x	x	x	In hoeverre is het van belang om zelf controle te houden?
167	x		x	Hoe begroet jij iemand waar je om geeft?
168	x	x	x	Wat is een comfort activiteit voor jou?
169	x			Welk vooroordeel raakt jou het meeste als het om ASS gaat?
170			x	Wat is fijner voor jou, op bezoek gaan of bezoek krijgen?
171		x	x	Weerstand bieden aan uitdagingen is dat gemakkelijk of lastig?
172	x		x	Welke plek geeft jou écht het gevoel van veiligheid?
173	x		x	Welke betekenis heeft contextblindheid voor jou?
174	x	x	x	Waarom kun je merken dat jouw persoonlijke grens bereikt is?
175	x	x	x	Waarom kan een ander merken dat jouw grens bereikt is?
176	x		x	Als je zelf een medicijn kon verzinnen wat zou dit medicijn dan doen?
177			x	Hoe voorkom je een sociaal isolement?
178			x	Zou een sms coach jou kunnen helpen?
179			x	Kan een mens ook allergische reacties van binnen hebben?
180			x	Op welke plek in deze ruimte zou jij het liefste willen zitten?
181	x	x		Leef jij je eigen leven of leeft jouw leven jou?
182	x	x	x	In hoeverre maakt het jou uit hoe anderen over je denken?
183	x	x	x	Wat maakt het verschil tussen een botte reactie en een eerlijke reactie?
184			x	Wat is gemakkelijker zelf bellen of gebeld worden?
185			x	Wat doe je als je gebeld wordt door een onbekend nummer?
186	x			Wat voel je makkelijker koude of warmte?
187			x	Hoelang duurt 'even' ?
188			x	Welke leerkracht heeft vroeger indruk op je gemaakt?
189			x	Met welk gevoel denk je terug aan de lagerschooltijd?
190			x	In welke situatie heb jij de fijnste gesprekken?
191			x	Hoeveel behoefte aan contact met andere mensen heb jij?
192			x	Waarom verschilt de denkwijze van mensen met ASS met die van NT'ers?
193	x		x	Zou een leven zonder ASS je een ander mens maken?
194	x	x	x	Als je één kamer geheel voor jezelf mocht inrichten, hoe zou deze kamer er dan uitzien?
195	x	x	x	Wat is autisme voor jou?
196	x	x	x	Wanneer is iemand duidelijk voor je?
197			x	Wat maakt een gesprek de moeite waard?
198			x	Wat is het beste dat er zou kunnen gebeuren?
199		x	x	Als je zou 'dromen' over een oplossing die je zou kunnen helpen, wat zou je dan dromen?
200	x	x	x	Wat is de drijfveer om elke dag weer op te staan?
201			x	Hoe breng je het liefste je tijd door?
202	x	x	x	Bij welke activiteiten kun jij je geheel ontspannen?
203		x	x	In welke situatie geef jij jezelf wel eens een compliment?
204	x	x		Door wie laat jij je inspireren?
205	x	x	x	Hoe lukt het je om je hoofd boven water te houden in moeilijker tijden?
206		x		Welke kwaliteiten waarderen anderen in jou?
207		x	x	In welke situaties kreeg jij van anderen een compliment?
208		x	x	Als een ander je nu een advies zou geven, hoe zou dat jou kunnen helpen?
209	x	x	x	Wat doe jij om 'ongewenst gedrag' de baas te zijn?
210		x		Stel dat er een vliegje op de muur zit, hoe zou deze kunnen zien dat je zelfvertrouwen groeit?
211	x	x	x	Hoe merk je dat het beter met je gaat?
212		x		Als je een symbool zou moeten kiezen dat staat voor 'Ik voel me goed' welk symbool zou je dan kiezen?
213	x	x	x	Welk stuk van je leven zou voor jou niet te hoeven veranderen?
214		x	x	Wat is het allerkleinste teken waaraan een ander kan merken dat het beter met je gaat?
215		x		Als je als oude wijze man of vrouw terugkijkt op je leven. Wat zou die oude wijze je dan aanraden voor de huidige situatie?
216	x		x	Bij wie voelde je je vroeger veilig?
217			x	Wie laat je toe als je troost nodig hebt?
218			x	Wat zegt je omgeving dat je goed doet, ook in moeilijker omstandigheden?
219		x		Als je drie wensen mag doe, wat zou je dan wensen?
220	x	x	x	Hoe ziet een ideale relatie eruit?
221		x	x	Wanneer wil je dat je gezinsleden je helpen?
222		x	x	Welke helpende gedachten, gebruik je in lastige momenten?
223	x	x	x	Welke medicatie heb je wel eens overwogen maar nog nooit uitgetest?
224		x		Welke werkende manier heb je in het verleden gebruikt om weer energie te krijgen?
225		x		Hoe los je conflicten op?
226		x	x	Hoe kom je met een hulpverlener op één lijn?
227		x	x	Als dit ons laatste gesprek zou zijn, wat zou je dan willen zeggen?
228	x	x	x	Wat heb je van de ander nodig om een goede samenwerking te krijgen?

229	x	x	x	x	x	Hoeveel procent van je energie gaat er naar negatieve emoties?
230			x			Wie moet zich in een gelijkwaardig gesprek het meeste aanpassen, de NT'er of de ASS'er? Wat maakt het verschil?
231			x			Denk jij eerder in vaste structuren, volgens vaste patronen of juist out of the box?
232			x		x	Wat maakt dat jij tegen jezelf kunt zeggen 'ik ben een leuk mens'?
233			x			Waar zie jij jezelf over 5 jaar?
234		x	x	x	x	Wie vraag je om hulp?
235	x	x	x	x	x	Wat stel jij graag uit?
236	x	x	x		x	Waar geniet jij van?
237	x	x	x		x	Wanneer vergeet jij de tijd?
238			x		x	Waar ben je trots op?
239	x	x	x		x	Wanneer deed je voor het laatst iets voor het eerst?